

PROCEEDINGS BOOK

EL RUHA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

January 23-26, 2020

MARRAKECH, MOROCCO

Editors

**Öğr. Gör. Meltem ÖZSAN
Samira KHADHRAOUI ONTUNC**

All rights of this book belongs to IKSAD. Without permission can't be duplicate or copied.

Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.

Issued: 05.02.2020

TABLE OF CONTENTS

İBNÜ'L-ARABÎ'DE DİLE GETİRME VE SUSMA ENDER BÜYÜKÖZKARA	1
İBNÜ'L-ARABÎ'DE İNSAN-I KÂMİLİN EĞİTSEL VE SİYASAL İŞLEVİ ENDER BÜYÜKÖZKARA	3
ADAPTATION TO SIBLING'S DISABILITY SCALE: DEVELOPMENT AND INITIAL VALIDATION HALİL EKŞİ	5
ÖZEL YETENEKLİ ÖĞRENCİLERLE YÜRÜTÜLEN MÜZİK ÖĞRETİM PROGRAMLARINDA ZENGİNLEŞTİRME EZGİ TEKGÜL NEZİHE ŞENTÜRK	6
BİLİM VE SANAT MERKEZLERİNDE YÜRÜTÜLEN MÜZİK EĞİTİMİNİN İÇERİK VE UYGULANMASINA İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ (KAHRAMANMARAŞ BİLSEM ÖRNEĞİ) EZGİ TEKGÜL NEZİHE ŞENTÜRK	7
WOMEN'S SOCIAL POSITION DURING THE POST-TANZIMAT PERIOD OF THE OTTOMAN EMPIRE ZEYNEP ÜSKÜL ENGİN	8
ORTADOĞU'DA OSMANLI SONRASI SÜREÇTE SİYASET LABİRENTİ VE PETROL STRATEJİLERİ MEHMET HİŞYAR KORKUSUZ	9
DOĞU AKDENİZ'DE SONDAJ ÇALIŞMALARI VE TÜRKİYE İBRAHİM AYDIN	11
KAZDAĞI VEJETASYONU, ENDEMİZM VE KORUMA RÜŞTÜ ILGAR	13
OSMANLININ SON DÖNEMİNDE ÇOCUKLARA YÖNELİK YAYIMLANAN SÜRELİ YAYINLARIN EĞİTİMSEL YÖNÜ MEHMET AYAS	15
İSRAİL DEVLETİNİN KURULMASI SONRASI SOVYETLERİN YAHUDİ POLİTİKASI VE İSRAİL'E YÖNELİK YAHUDİ GÖÇÜ ŞİR MUHAMMED DUALI	18
AJUR TEKNİĞİNİN KULLANIM ALANLARI VE SÜSLEME OLARAK AJUR KULLANILARAK YAPILAN GİYSİ TASARIMLARI MELTEM ÖZSAN HATİCE HARMANKAYA	20
MODA TASARIMI SÜRECİNDE TASARIM BİLİŞ TÜRLERİNİN YERİ SEMA ÇAĞLAR ESRA VAROL	22
BAROK DÖNEMİ RESSAMLARINDAN REMBRANDT'A AİT ESERLERİN GİYSİ TARİHİ AÇISINDAN İNCELENMESİ NİLAY ERTÜRK ESRA VAROL	39
REFLECTION OF THE ASSUMPTION OF GOING CONCERN TO THE AUDIT REPORT: AN EVALUATION BASED ON THE INTERNATIONAL STANDARD ON AUDITING 570 (ISA 570)	51

ORTADOĞU'DA OSMANLI SONRASI SÜREÇTE SİYASET LABİRENTİ VE PETROL STRATEJİLERİ

Mehmet Hişyar KORKUSUZ

İnönü Üniversitesi

Özet

Yirminci Yüzyıl'ın Ortadoğu'daki en temel hadisesi ve gelişimi Osmanlı Devleti'nin yıkılışının ardından ortaya çıkan siyaset boşluğu ve belirsizliği ile başta petrol olmak üzere bölgenin enerji ve zenginlik kaynaklarının neredeyse yüzyıl boyunca tamamına yakınının bölge dışı başat aktörlerin nüfuz, kontrol ve egemenlik alanı halinde kalması olmuştur. Modernitenin kültürel plandaki belirleyiciliği ve düzen kurucu konumuyla göreceli hegemonyası - geleneksel ve dini yapılardaki yabancılaşma ve tecrit psikolojisine yol açarak - kamusal alanda başta Arap milliyetçilikleri ve diğer ulus-devlet ve etnik milliyetçiliklerinin sarmal etkileşimiyle makro ölçekli barışçıl birlik ve bütünleşme arayışlarından çok, Osmanlı ve Batı karşıtlığı ve tepkisellikleri ile kendini yeniden kurma çabası içine giren elitin mikro ve normo ölçekli politikaları ile tezahür edecek ve bu sayede süreç içerisinde biçimsel olarak farklı ama özde birbirine çok benzer devletler ya da devletçikler ortaya çıkacaktı. Bu süreçte küçük devletlerin etnosantrizm kaynaklı mikro asabiye çekirdeklerini varlık ve güvenlik ihtiyaçlarıyla beraber şekillendirecek ana unsur ekonomik zenginlik kaynağı olarak varlığıyla da yokluğuyla da Petrol olacaktı. Petrol'ün payının az ya da çok oluşu iç siyasette muhafazakar ve modern yapılarla beraber bahse konu sosyolojinin ve liderlik yapısının geçmişine dair algı, deneyim ve birikiminin bir sonucunun yanı sıra, dış siyaset boyutu olarak hangi büyük devletin ya da güçlerin etkisinde bulunduğu ve kalındığı ile doğrudan ilintili olacaktı. Süreklilik ile değişimden yana iç ve dış güçler ve aktörler arasındaki mücadele ve paylaşım kolay bir şekilde çözüme kavuşmayacaktı ve kendi karar ve denge noktasını bulamayacaktı. Buradaki kritik eşik yeni düzen ve devlet arayışlarının devrimsel görünümlü askeri darbelerle demokrasiden uzak bir şekilde kesintiye uğraması kadar geçmişin yükünü ve vebalini önceki yönetimlere çıkararak basitleştirici, eklektik ve Makyavelyen politik ve ideolojik açıklamalardır; bu yetersiz açıklamalar popüler kültürel algıyla birleşerek durumu olduğu gibi görebilecek bir kitlesel kudret ve esnekliğe engel olmuştur. Sosyal psikoloji ve politik psikoloji büyük resmi görececek petrol (enerji) merkezli bir jeostratejik, ekonomi politik okuma yapma yerine toplamı sıfıra müncer akıl oyunlarına indirgenmiştir. Farklı tarz ve biçimde yeniden kurgulanıp üretilen çıkar ve güç odaklı realist tasvirli ama esasta romantik yaklaşımlar sorunları halinin altına süpüren ya da buzdolabına koyan çıkmaz sokak siyasetleri bir 'Ortadoğu Labirenti' haline getirilen bugünkü tablonun ana sebebidir. Bu zayıf ve kırılğan siyasetçilik ve çözümsüzlük zemini subjektif ve objektif şartların tekrarlanmasıyla bölgede merkezci barış ve bütünleşme kuvvetlerinden daha çok atomize edici merkezkaç güçleriyle pekiştirilmektedir. Ortadoğu'da barış hayali bile kurulamaz söyleminde temel karakteristiğini bulan ironik ve paradoksal kabul tarzı gerçekte üzerinde iyi çalışılan bir siyasi akıl mimarisine yani gerçek bir rasyonalite ve reel siyaset üretimi ile aşılabilir bir durumdur. "Bir yanda Petrol'ün, Enerji'nin yolları ve üretimi, akıllı ve güçlü silahlar; diğer yanda kriz, çatışma ve savaş üreten türlü ideolojiler, irrasyonel ve zayıf silahlar" analizi dikotomik gibi görünse de halen Ortadoğu'da

süregelen post-kolonyalizm bakiyesi kilitlenmenin ana dinamiğidir. Anahtar ise geçmiş tarihselci yaklaşımla şekillendirmek değil oradan dersler çıkararak, pozitif duygudaşlık ve düşünme kalıplarıyla köklü bir tarzda üretilebilecek özgün bir modelleme kapsamında yeni, ortak bir geleceği herkesin yararına olarak inşa edebilmektir. Değişim ve süreklilik bir tercih, karar, irade, mücadele ve konstrüksiyon sürecidir.

Anahtar Kelimeler: Ortadoğu’da Siyaset Labirenti, Osmanlı Sonrası Süreç, Süreklilik ve Değişim, Petrol (Enerji) Stratejileri, Ortak Geleceğin Yeniden İnşası

POLITICAL LABYRINTH AND OIL STRATEGIES IN THE POST-OTTOMAN PROCESS IN THE MIDDLE EAST

Abstract

The main event and development of the Twentieth Century in the Middle East are “the political gap and uncertainty that emerged after the collapse of the Ottoman State” and “the fact of being stayed almost all of the energy and wealth resources of the region -especially oil-, in the area of influence, control and domination of the non-regional dominant actors nearly a century”. The determining role of modernity in the cultural plan and it’s relative hegemony with the founder position -by leading to the psychology of alienation and isolation on traditional and religious structures- have manifested by the micro and normo scale policies of the elite who is trying to re-establish themselves with their anti-Ottoman and Western opposition and responsiveness rather than the spiral interaction of Arab nationalisms and other nation-state and ethnic nationalisms in the public sphere, by this means the states which are formally different but essentially similar or small ones emerged in the process. In this process, the main factor which was shaped the micro asabiyyah-cores of small states originating from ethnocentrism together with their assets and security needs was Petroleum with its presence or absence as a source of economic wealth. Being Petrol’s share few or much was directly related with “conservative and modern structures in domestic politics”, “result of perception, experience and accumulation about the past of mentioned sociology and leadership structure” and “being influenced and remained by which major state or forces as foreign policy dimension”. The struggle and sharing between internal and external powers -and actors- who side with continuity and change were not be easily resolved and could not find their own decision and balance point. The critical threshold here is the simplifier, eclectic and Machiavellian political and ideological explanations that impute burden and sin of the past to the previous administrations, as much as being interrupted the searches for new order and state in an anti-democratic atmosphere formed by revolutionary-looking military coups; these inadequate explanations by combined with popular cultural perception prevented a mass capability and flexibility that could demonstrate the situation as it is. Social psychology and political psychology were reduced to “zero-sum mind games” instead of doing a petroleum (energy)-centered geostrategic, economical political reading. The main reasons of today’s picture which were drawn as a Middle East Labyrinth are interest and power oriented, realistically imaged but essentially romantic approaches that is reconstructed and produced in a different style

EL RUHA
6. INTERNATIONAL
CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

and form along with “dead end street-politics” which sweep the problems under the rug or put it in the refrigerator. This weak and fragile ground of politics and insolubility is reinforced by atomizing centrifugal forces rather than centripetal peace and integration forces in the region by repeating subjective and objective conditions. The ironic and paradoxical acceptance style, which finds its basic characteristic in the discourse that “even a dream of peace cannot be established in the Middle East”, is actually a situation that can be overcome with a well-studied political mind architecture, in other words, with real rationality and real political production. “*On the one hand, the channels and production of Petrol, Energy, smart and powerful weapons; On the other hand, various ideologies, irrationality and weak weapons that produce crisis, conflict and war*” even though seems a dichotomic analysis, it is still the main dynamic of the lockdown that residual of post-colonialism continuing in the Middle East. The key to the lockdown is not to shape the past with a historicist approach, but to take lessons from it and to build a new, common future for the benefit of everyone, within the scope of an original modeling that can be produced in an essential style by means of positive compathy and thinking ways. Change and continuity together is a process of choice, decision, will, struggle and construction.

Keywords: Political Labyrinth in the Middle East, Post-Ottoman Process, Continuity and Change, Oil (Energy) Strategies, Reconstruction of the Common Future

82

Giriş

Ortadoğu’yu geçmişten geleceğe bir akış içinde süreklilik ve değişimi bir arada düşünerek bütüncül bir jeo-politik, jeo-kültürel ve jeo-ekonomik değerlendirme içinde okumak pek çok sebepten dolayı kolay bir iş değildir. Her bilim insanı, araştırmacı ya da düşünür önem addettiği konuları kendi belirlediği problematik çerçevesinde analiz edip belli bir sonuca ulaştırmak, gün yüzüne çıkarmak ve mümkünse de çözüme kavuşturmak ister. Bu konu başlıkları ve problemler Ortadoğu gibi iç ve dış aktörlerin ve unsurların iç içe geçerek girişim saçakları oluşturdukları ve düz ve çapraz reaksiyonlarla rasyonel ve emosyonel pek çok bileşenle kendine özgü tarzda etkileşime geçtiği kültür ve enerji coğrafyasında daha da zorlaşır ve karmaşık bir hal alır. Ama yine de dikkatli, özenli çalışma ve okumalar ve tetkikler görünenin ötesindeki reel tabloya dair büyük resmi bize takdim eder. Esas olan bu puzzle’ın parçalarını ideolojik ve çıkar eksenli tarihsel okumaları aşarak sağlam verilere ve değerlendirmelere dayalı bir perspektifle ısrarlı olarak birleştirebilme duyarlılığıdır. Ortadoğu’da gerçekleşen Tarım Devrimi’nden sonra insanlık tarihinde yaşanan en geniş ölçekli değişim ve süreçler 15.yy’dan itibaren modern çağın gelişimine yol açan ekonomik, sosyal, kültürel ve politik farklılaşmaya eş zamanlı olarak tezahür eden bilimsel ve teknolojik keşiflerin toplam etkisiyle Avrupa’da ortaya çıkan Sanayi Devrimi ve buna bağlı sonuçlar olmuştur. Buharlı makinelerin temel yakıtı olan ‘Kömür’ün özellikle İngiltere’de endüstri devrimindeki belirleyici konumundan sonra en büyük sıçrama 19.yy’ın ikinci yarısında ‘Petrol’ün ABD’de keşfi ile olmuştur. Bu keşif aslında kadim zamanlardan bu yana Ortadoğu’da bilinip yakılan ateşin ana kaynağını oluşturan ‘neft’ maddesinden başkası değildi. Ama farklı olan bu maddenin Amerika’da işlenmesiyle önce gazyağı ürünü olarak aydınlatma sonra da ilerleyen aşamalarda gemi ve otomotiv sektöründe denenerek kullanılmaya başlanacak olan benzin ve mazotun yan ürünler olarak ortaya çıkmasıydı.

Özellikle 1.Dünya Savaşı öncesi ve sonrasını dosdoğru anlayabilmek ve taşları yerli yerine oturtabilmek için Osmanlı Devleti'nin parçalanması sürecini petrolün keşfi ve enerji havzalarını ve kaynaklarını dikkate alarak yapmak gerekir. Maalesef bu analizler ve çalışmalar yeterli seviyede değildir. Ekonomi politik eksenin eksikliği ile Ortadoğu'daki siyaset çok farklı görünüm ve biçimlerde tezahür etse bile bir labirenti andırır tarzda örgülenmesi birbirinden ayrı ve kopuk durumlar ve süreçler değildir. Tarihsel arka planın ve gelişimin ana dinamiklerini modern dünyanın realitesi içinde eleştirel bir yaklaşımla ele almak her açıdan önemlidir. Ortadoğu'dan barışın hayal bile edilemediği bölge söylemiyle bahsetmek Hegemonik yapıyla uyumlu dışlayıcı, ötekileştirici ve ayrıştırıcı bir dil ve iletişim kurmak anlamına gelebilir. Bu durum aynı zamanda bölge halkının ve insanının gerçek talep ve çıkarlarını yansıtmayan söylemlere ve stratejilere bir şekilde göz kırparak oryantalizmin ve sömürgeciliğin bakiyesi redçiliğe ve türlü reaksiyoner tutumlara da zemin hazırlayabilir. Ortadoğu için tarihte örneklerine rastlandığı üzere yeniden barış ve birlikte bir arada yaşama kültürünün gündeme gelmesi ve maddi ve manevi unsurlarıyla yeniden üretilip yaşayan bir gerçekliğe dönüştürülebilmesi öncelikle "gerçekte ne oldu?" sorusuna cevap verebilme imkan ve kapasitesine bağlıdır. Bu makale özellikle 1.Dünya Savaşı öncesi ve sonrasının biçimlenmesinde endüstriyel ve ekonomik açılar başta olmak üzere en etkili unsur olan petrolün 20.yy'ın siyasi ve askeri olaylarını kavramakta kilit bir öneme sahip olduğunun yeniden ve köklü bir şekilde anlaşılması için hazırlandı. Çalışma özellikle Osmanlı Devleti'nin yıkılışına giden savaş süreci ve sonrasına odaklanarak kişiler, şirketler ve devletler arasındaki petrol stratejilerine de yer vererek Ortadoğu coğrafyasında siyasetin sahipsiz ve yalnız kalmasıyla sosyo-ekonomik gelişiminin niçin geciktiğinin sarmal etkileşimine projeksiyon tutmayı hedeflemektedir ve yeniden insan gerçekliğinin en geniş boyutta keşfiyle adil ve makul platformda barışçıl bir ortak gelecek vizyonu inşasının kaçınılmazlığı vurgulanacaktır.

1. Petrol'ün Keşfi ve Ekonomi Politik Yansımaları

ABD kuruluşundan itibaren pek çok konuda önce bölgesel ve sonra da küresel ölçekli değişim ve dönüşümün öncülüğünü yapmıştır. Bu durum 19.yy'ın ikinci yarısından itibaren gerçekleşen Petrol'ün keşfi ve çıkarılması süreçlerinde de benzer bir seyir izlemiştir.

Petrol'ün keşfi birbirini izleyen rastlantısal olaylar kadar tek bir adamın sabır ve sebat dolu çalışmasının sonucunda karşılaşacağı kaya yağıyla birlikte gün yüzüne çıkacaktır. G.Bissell bulduğu şeyi Yale'de Profesör olan Silliman'a kadar götürecekti. İşte bu Silliman'ın 16 Nisan 1855'deki raporu petrolcülükte dönüm noktası olacaktı. Bu kaya yağı aydınlatmada kullanılabilir türdendi. Vaktiyle tuz çıkarma için kullanılan imkanlar petrol sondajlama işine yönlendirilecekti. G. Bissel ve beraberindekiler bu iş için Edwin L.Drake'i bulacaklardı. Albay denilse de bu aslında ona takılan bir lakaptı. Sabırla yaptığı sondajlamalarla Titusville'de 1859 yılı Ağustos ayının son günlerinde Petrol'ü bulacaktı. Bundan sonra "altına hücum " günlerini hatırlatan bir petrol patlaması yaşanacaktı. Peşpeşe kuyular açılacaktı. Amerikan İç Savaş'ının cereyan ettiği 1861-1865 yılları aynı zamanda petroldeki çılgın patlamayla birlikte ilerliyordu. Tabii bu süreçler inişli çıkışlı pek çok olaylar dizisi içinde yürüyordu. Titusville'den az ileride Pithole kasabası da petrolle beraber bir anda insanların akınına uğruyordu. O sırada her yerde ' Kafamızdaki Petrol ' şarkıları söyleniyordu (Yergin, 1995: s.3-19). Amerikan Petrolü'nün birleşmesini sağlayan kişi Standard

Oil'in kurucusu John D. Rockefeller'dan başkası değildi. Etrafındakileri ' haydi planımızı hayata geçirelim ' diyerek motive eden ve yöneten bu kişinin kendisine has bir kişilik yapısı vardı. Son derece metodlu bir şekilde büyük oyunun içine girdi ve işini sonuna kadar götürmeyi de sürdürdü. O kendi ifadesiyle petrol işini güvenli ve karlı hale getirmeye çalışıyordu. O sıralarda petrol işindeki firma sayısı 16000'i bulmuştu (Yergin, 1995: s.20-33). Standart uyanıklık yapıyor ve üretim işine girmeden taşıma, pazarlama ve satışla meşgul oluyordu. Dikey birleşme adı altında merkezi bir kontrolle işler organize ediliyordu (Yergin, 1995: s.45-48). Ancak Halk'a göre Standart bir ahtapot gibi her yeri sarmıştı (Yergin, 1995: s.49). En başından itibaren Amerikan konsoloslarının da petrol işine dahil olması petrolün uluslararası ilişkiler boyutunu açığa çıkarıyordu (Yergin, 1995: s.51). Amerika'dan çıkan kaliteli gaz yağı uzun olmayan bir süreçte sağlam bir altyapı ve taşımacılık sayesinde Avrupa başta dünyanın pek çok yerinde aydınlatma amacıyla kullanılabilir hale gelecekti. Bu gaz yağı daha 1862 yılında Rusya'ya St.Petersburg'a girecekti (Yergin, 1995: s.52).

1880 yılında Hollanda'ya ait Doğu Hint Adaları'na giden A.J.Zijlker adında bir tütün şirketi müdürü bir gün yöre halkının Mandur dedikleri kişinin elinde balmumuyla sıvanmış olabileceğini düşündüğü bir meşale görünce merak etti ve onu yaptıkları yere kendisini de götürmesini isteyince Sumatra petrolerinin çıkarılmasına sebep olacak ilk kokuyu almış olacaktı. Uzun mücadelenin akabinde yerel sultanın izniyle ilk kuyunun açılmasını takiben Hollanda Kralı'nın oluruyla 1890 yılında Royal Dutch (Hollanda Kraliyet) firması bağışçıların da desteğini alarak Zijlker tarafından kurulmuş oluyordu (Yergin, 1995: s.72-73).

Bakü'de petrol daha önceden de bilinip ilkel usullerle çıkarılmaya çalışılsa bile 1873 yılına doğru " el ile kazılan " petrol kuyusu dönemi bitmiş ve yeni sondajlamalarla 20 rafineri mevcut duruma gelmişti. İsveç'li Nobel kardeşlerden Ludwig Rus hükümetiyle silah kontratı yaptığı için keresteye ihtiyacı vardı ve diğer kardeşi Robert'i ceviz kerestesi için Bakü'ye göndermişti. Ancak o oraya gidince parasını rafineri işine yatırıyor. Nobel kardeşlerin ışıklandırma yağ sevkiyatı 1876 Ekim'inde St. Petersburg'a ulaşıyordu. Nobel kardeşlerin kurduğu " Petroleum Producing Company " ile Rus ham petrol üretimi 1874'de 600.000 varil geçmezken on yıl içinde 10.6 milyon varile çıkacaktı (Yergin, 1995: s.52-55). Yergin'in Rus Petrol'ü adını verdiği petrol aslında Azeri Petrol'ünden başkası değildi. Ama yönetim Rus Çarlığı'nın kontrolünde olduğu için adlandırma böyle yapılmaktadır.

Rothschild'lere göre Rus Petrol'ü projesi Paris'li Rothschild'lerin işiydi ve de özellikle Baron Alphonso bu işin içindeydi (Yergin, 1995: s.56). Rothschild'ler Bakü'den Batum'a uzanan demiryoluyla oradan da tankerlerle petrolü taşıma stratejisini devreye soktular. Bu arada Marcus Samuel de büyük bir tanker yapımı işini kafasına koymuştu (Yergin, 1995: s.56-63). Sonuçta Marcus Samuel'in Murex'i (yaptırdığı tankeri) Süveyş kanalından ilk geçişini yapacaktı (Yergin, 1995: s.69).

Petrol Savaşları olarak söylenen ve kıran kırana devam eden rekabeti makul bir şekilde sonuçlandırmak ve tek bir sistem içinde düzenlemek için en büyük üç firma sahibi 1892 ve 1893 yılları arasında bir araya geldi ve dünyayı kendi aralarında paylaşmak üzere yakınlaştılar ve amaçlarını neredeyse gerçekleştirdiler (Yergin, 1995: s.70).

Enerji kaynağı olarak 20.YY'ın başından itibaren kademeli bir şekilde petrolün

kömürün yerini alması 1850'lerden önce kara ağır çamur olarak ta nitelendirilen petrole talebi kat be kat arttırdı. Britanya'lı Amiral Lord Fisher, 1882 yılından itibaren donanmanın yakıt olarak kömürü bırakıp petrole geçmesi gerektiğini söylemeye başlayacaktı. Bazı ülkelerde kaya yağı olarak ta bilinen petrol 19.YY'ın ikinci yarısından itibaren gaz lambalarında gazyağı olarak ve ilaç olarak kullanılacaktı. 1862 yılında Alman mühendis N.Otto ilk motoru yapacaktı. Daha sonra dört zamanlı ve iki zamanlı motor da keşfedilecekti. 1886 yılında Alman mühendis Gottlieb Daimler bu motoru arabalarda kullanmaya başlayacaktı. Alman ticaret gemilerinin petrolü kullanması ve Britanya'nın da bu rekabete yetişmesi ile başta Bakü ve Ortadoğu olmak üzere enerjiye hakim olma mücadelesi, savaşı da beraberinde getirecekti (Aktürk, 2011: s.362-363).

2. 19.yy'ın Sonları ve 20.yy'ın Başlarında Kapital'in ve Petrol'ün Serüveni

Uluslararası İlişkiler'de ekonomi politik perspektif çerçevesinde yapılan tahliller devletler, çatışma alanları, ideolojiler gibi siyasi unsurlar ile üretim, ticaret, finans ve teknoloji gibi tesirler arasında kuvvetli ve derinlikli bağlantılar kurulmasıyla gerçekleştirilir. Bu noktada bölgeyi Fred Halliday'in ifadesiyle "bir uluslararası ekonomi politik krallığı" olarak vafsetmek mümkündür (Ünay, 2009: s.405-406). Ortadoğu sorununun asıl sebebi siyasi anlaşmazlıkların çok ötesine taşan devlet-içi veya devletlerarası ekonomi politik ilişkilerin çarpık oluşum biçimidir (Ünay, 2009: s.406). Hiç şüphesiz Petrol'ün keşfi ve üretimiyle ard arda gelen kriz, çatışma ve savaş dalgaları bu eşitsiz ilişkilerin doğal gibi sunulmaya çalışılan etki-tepki hareketlerinin toplam bir sonucudur. Nasıl ki Afrika'da ortaya çıkan soykırımlar ancak bir yüzyıl sonra gündeme taşınabiliyorsa Petrol'ün gerçek hikayesi de henüz daha bilimsel açıdan tüm boyutlarıyla yeni tartışılabilme imkanına kavuşmaktadır.

Uluslararası ekonomi politik denilince politikadaki güç kavramı ile ekonomideki refah kavramının kesişimi göz önüne gelmektedir. Ekonomik alanda bir aktörün üstünlüğü zaman içinde bu ekonomik güç unsurunun politize olmasına da yol açar. Siyasallaşan bu güç ekonomi politik diğer unsurları da kendi etki ve kontrolü altına almak ister (Şöhret, 2015: s.2). Ekonomik veya teknolojik güçlerin yanısıra politik güçler de petrol, doğal gaz ve elektrik piyasasındaki sonuçları tayin etme temayülündedir. Enerji kaynakları ve enerji güvenliği sosyal, kültürel, politik, ekonomik ve askeri tüm konularla doğrudan münasebet halindedir. Dünya enerji pazarlarındaki devamlılıkların en mühimi enerjide arz çeşitliliğini çoğaltma gereksinimidir. Kaynakların hızla azalmaya devam etmesi Ortadoğu'nun jeopolitik önemini daha çok arttırmaktadır. Bu durum enerji güvenliği bağlamında liberal kuramın karşılıklı bağımlılığıyla realist yaklaşımın doğal kaynak milliyetçiliğini ve yeni güvenlik riskleri ve tehditlerine karşı inşacı ve eleştirel yaklaşımları öne çıkarmaktadır (Şöhret, 2015: s.4-5). Sürdürülebilir kalkınma ve büyüme için milletlerin kesintisiz enerji kaynaklarına en hesaplı ve kolay bir tarzda ulaşmaları şarttır (Aktürk, 2015: s.362).

Tarihsel olarak kanıtlandığı üzere kapitalizm enerji ve petrol bağımsızlığı konusu bir yana dursun kendi kendine yeterli, güvenli ve bağımsız bir sistem değildir. O daha çok dolambaçlı bir müteakabiliyet ve çelişkili bir karşılıklı bağımlılıkla ilişkilidir (Bina, 2013: s.198). Bu çelişkili ve paradoksal fenomenlere petrol ve kapitalin ekonomi politik tarihi ve serüvenine ilişkin tüm insanlık durumlarında fazlasıyla rastlamak olasıdır.

EL RUHA
6. INTERNATIONAL
CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

Wallerstein'in modern dünya sistemi teorisinin uluslararası ekonomi politigin ve tarihin şekillenmesine dair temel önermesi, "çoklu kültürel sistemler ve tekil işbölümü" olarak nitelendirilebilir. Modern dünya sistemi tam olarak küresel olmasa bile ekonomik açıdan bir bütündür ve modernite öncesi dönemden yapısal olarak farklıdır. Bu sistem yaklaşımı aslında milliyetçilerin, ulus-devletin ve liberallerin piyasasının sosyal ve ekonomik güçlerden türetildiğine dair varsayımlardan beslenen ve bağımsız değişken ve aktör olmaktan daha çok fikirlerin, kurumların ve maddi kapasitelerin alışılmamış bir sentezi özelliğindedir (Gilpin, 2015: s.90-91). Bilimin gelişimine paralel olarak yeni sanayiler ve teknolojiler arzı artırmakta ve piyasa ise bu teknolojilere ve yeniliklere gerçek hayatıyeti sağlayan talebi oluşturmaktadır. Ekonomik bağımlılık kırılabilirlik (vulnerability) ve hassasiyeti (sensitivity) boyutlarını da içererek başlangıçta ulusal piyasalarda biri diğerine kolayca tepki veren fiyat ve miktar değişikliklerine işaret eder. Ekonomik bağımlılık artan karşılıklı bağımlılıkla "tek fiyat kanunu'nun" işleyişi -özdeş ürünlerin aynı fiyata sahip olması anlamında- ve teşekkülü noktasında küresel bağımlılık seviyesine de ulaşmaktadır (Gilpin, 2015: s.32-33). Petrol'ün hem ekonomik bir varlık olarak tek başına hem de bir endüstri olarak temel ve yan ürünleriyle önce ulusal sonra da küresel çapta böyle bir piyasa sisteminin oluşumu ve gelişiminde tarihsel ve reel kritik bir önemi ve değeri hep olmuştur.

Dünya Kapitalizminin son iki yüzyıllık tarihine bakıldığında iki küreselleşme evresinden bahsetmek olanaklıdır. Bunlardan birincisi 18.yüzyıl sanayi devriminin teknolojik gelişmelerini takiben mal ve finans piyasalarında hükmünü sürdürdüğü 1870-1914 arası dönem olarak değerlendirilebilir. İlk küreselleşme dalgasında altın standardı söz konusudur. 1914'den başlayıp 1960'lara dek devam eden süreç ise ikinci küreselleşme evresi olarak nitelendirilebilir (Yeldan, 2009: s.13-14).

20.yüzyıl Türkiye'si'nin sosyal ve iktisadi kökenlerini öncelikle 19. yüzyıldaki dönüşümlerde ve özellikle Avrupa kökenli kapitalizmle iç yapıların karşılıklı etkileşimine bakarak anlamak mümkündür. 20.yüzyıl başındaki ekonomik tablo ağırlıklı olarak tarıma dayanan ve yabancı sermayeye ve dünya pazarlarına açılan bir nitelik arz etmekteydi (Pamuk, 1999: s.290-293). Özellikle 19.yy'ın sonlarında siyasetin belirleyiciliği altında gerçekleşen ekonomik ve ticari açılımlarla Osmanlı yönetimi hem mali darboğazı aşmaya hem de geleneksel tarım toplumu hüviyetinden sanayi toplumuna geçiş arayışını sürdürme iradesini ortaya koymaya başlamıştı. Alman'larla olan ilişkide asıl amaç bilim ve teknoloji alanında yenilenme ile beraber askeri silah endüstrisi başta olmak üzere ticari, ekonomik altyapı yatırımlarını gerçekleştirmek olarak düşünülebilir. O zamanın Osmanlı'sı bugün petrol ve enerji denizi üzerine yayılmış geniş bir coğrafya (Bugünkü Ortadoğu) demekti yani muazzam bir zenginlik potansiyeli üzerine oturan büyük bir gücün bir şekilde dünyada olan bitenlerden haberdar olarak kendi gerçekliğini inşa etmeye çalışması anlaşılabilir bir şeydir. Ancak tüm bu yatırımlarda ve teşebbüslerde karşısına inatla çıkıp dikilen durumlar hep krizler ve savaşlar olmaktadır. Bu durumların zirve örneği ise Osmanlı Devleti'nin kendisini pek çok iç ve dış faktörün sonucunda 1.Dünya Savaşı'nın ortasında bulması olacaktır.

Ortadoğu'da halk eğitimi ve yüksek öğretim seviyesi ve kişi başına düşen gelir oldukça düşüktü. Mısır'da okuma-yazma bilmeyenlerin oranı 1907'de % 93 seviyesindeydi. Bu oran 1927'de % 85'e düşecekti (Issawi, 1993: S.186). Ortadoğu'da 1914 öncesinde gerçekleştirilen ekonomik gelişmelerin hemen tamamı

yabancılar ya da Ermeni, Rum, Yahudi ve Hristiyan Lübnan'lı ya da Suriyeli gayri müslim azınlıklara mensup kişilerce gerçekleştirilmekteydi. Müslüman çoğunluğun bu konulara ilgisi çok azdı. Suriye, İran ve Hadramut'ta yaşayan müslümanlar arasında da bir kısım müteşebbis tüccar mevcuttu (Issawi, 1993: s.187). Aslında bu durum bir bilim ve ticaret medeniyeti olan İslam adına tarihteki pek çok başarıya rağmen modern çağdaki gerileyişin ana sebebini göstermekteydi ve gerçekten çok düşündürücü bir tabloydu. Tabii böyle bir manzara içinde dünyanın gelişmiş ülkeleriyle medeniyet yarışına girebilmek ve başta petrol olmak üzere diğer zenginlik kaynaklarına sahip çıkabilmek kolay görünmemektedir.

Ortadoğu'nun 20.yy'daki önemi petrol üretimiyle tezahür edecekti. Bu stratejik hammadde zenginliği Ortadoğu'yu büyük devletler arasında rekabet alanı haline getirecekti. Petrol'ün keşfi ve çıkarılmasını izleyen uzun sürecin sonunda günümüzde neredeyse Batı Avrupa'da tüketilen petrolün %75'i, Japonya'da tüketilen petrolün %90'ı buradan karşılanmaktadır (Sander, 2009: s.74).

3. Osmanlı Devleti'nin 1.Dünya Savaşına Sürüklenişi ve Türkiye Petrolleri Şirketi (Turkish Petroleum Company)

Fransa'nın daha çok erken sayılabilecek bir tarihte (1830'da) Cezayir'i istila ederek sömürge yapması Osmanlı Devlet'inde şok etkisi yapacaktı. Üstelik Fransa sömürgesinin doğu, batı ve güney yönündeki güvenliğini sağlamak adına sınırlarındaki belirsizlik dolayısıyla bu durumdan da yararlanarak sınırlarını daha ilerilere taşıyacaktı. Bu gelişme İngiltere'nin 1880'lere kadar Şark Meselesi kapsamında Osmanlı Devleti'nin varlığını sürdürmesi istikametinde tutum almasına yol açacaktı. Ancak Osmanlı-Rus harbindeki (1878) yenilgi ve diğer gelişmeler İngiltere'nin bu politikasını değiştirmesine yol açacaktı. Yine aynı yıl sömürgecilik kapsamında Afrika'nın paylaşılmasına dair gerçekleşen Berlin Konferansı bu durumun somut yansımalarından birisi olacaktı. İngiltere açısından Osmanlı Devleti sona doğru yaklaşmaktaydı (Çaycı, 2008: s.93-97; Ovalı, 2008: s.265-271). Fransa ve İngiltere'nin mevcut sorunları, kırılğanlıkları ve zayıflıkları fırsat bilerek ve tabii sömürgecilik yarışından da güç devşirerek siyasi, ticari ve ekonomik amaçlarla Osmanlı topraklarına göz dikmesi ister istemez Osmanlı-Almanya yakınlaşmasının zeminini hazırlayacaktı. Özellikle 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılması İngiltere'yi hem Hindistan'ın hem de Basra Körfezi üzerinden deniz yollarının güvenliği ve serbest ticaretin geleceği açısından doğrudan ilgilendiriyordu. İngiltere artık bilfiil Mısır, Kıbrıs başta olmak üzere pek çok yere yerleşecekti. Tabii her şeye rağmen üç kıtada hala egemenliğini sürdüren Osmanlı Devleti'nin bu gelişmeleri görmemesi mümkün değildi. 2.Abdülhamid'in iç ve dış siyasetini bu bağlamda devletin askeri ve bürokratik modernizasyonu ile birlikte geleneksel kodlarının ihyası ile ticari ve ekonomik bakımdan süreklilik içinde bir güç ve itibar arayışı biçimlendirecekti. Ancak 1.Meşrutiyet Meclisi'nin uzun süre kapalı kalması dünyada yükselen dalga olarak hürriyet ve eşitlik arayışlarının siyasi vecheden tam okunamaması ve otoriter eğilim, bu organize gayret ve çabaların toplumsal birlik ve barış noktasında umulan sonuçlarını getirmeyecekti. Özellikle Düveli Muazzama'nın müdahale ve teşebbüslerine karşı alınan tedbirler başta gayri müslim teba'nın sonra da yeni yetişen aydın ve memurların tepki ve hoşnutsuzluğuyla karşılaşacaktı. Bu süreçler 2.Abdülhamid'in tahttan indirilmesiyle beraber iktidarı ele geçiren İT (İttihat ve Terakki) yönetimi zamanında geleneksel ve reaksiyoner etnik milliyetçiliklerden güç kazanan karışıklıklı tepkisellik ve hoşnutsuzluk durumu Ortadoğu'da

milliyetçiliklerin tohumlarını atacak örneklerle de serpilip palazlanacaktı.

Abdülhamid'i İngiliz'lerden uzak tutan sebeplerin başında Jön Türk muhalefetine İngilizlerce desteklendiği düşüncesi gelmekteydi (Özyüksel, 1994: s.7). Ayrıca Bağdat Demiryolu'nun İngiltere açısından kabul edilemez oluşunun altında yatan sebep bu demiryolunun Mezopotamya üzerinden Basra Körfezi'ne ulaşmasıydı. Hicaz Demiryolu ile Bağdat Demiryolu birleşince hatlar Mekke'ye kadar uzanacaktı ve bu da İngiltere'yi kaygılandıran bir durumdu. Ayrıca Bağdat Demiryolu'nun Basra'da son bulması Hindistan için açık bir tehdit olarak görülüyordu. Bağdat- Basra arası taşımacılık İngiliz Lynch firmasına aitti. İngilizlerin bölgedeki hakimiyetleri Kuveyt Emir'i Mubarek'us Sabah ile yaptıkları gizli antlaşmaya dayanıyordu. Alman-İngiliz rekabeti Basra ve Kuveyt üzerinde yoğunlaşmaktaydı (Özyüksel, 1994 : s.27-29). Bağdat Demiryolu'nun yapılması Ortadoğu'yu aslında her açıdan ihya edebilecekken uluslararası bir mesele haline getirilmişti. Amerika'nın Kuzey ve Güney'ini birleştiren demiryolu iç savaşın da bitimine denk gelerek açılacaktı ancak Ortadoğu için bu fırsat türlü sebeplerle geçtiğimiz yüzyılda yakalanamamıştır.

1.Dünya Savaşı'nı değerlendirirken yakın nedenlere ve temel sebeplere (etkenlere) bakmak gerekir. Bir de tabii temel nedenlerle birlikte uluslararası ortamı da birlikte düşünmek gerekir. Avusturya Veliahdı'nın 28 Haziran 1914'te Saraybosna'da öldürülmesinin ardından Avusturya'nın Sırbistan'a savaş açmasıyla tırmanan süreç Rusya'nın genel seferberlik ilan etmesiyle beraber (Almanya bunu casus belli kabul etmişti) Almanya'nın Rusya ve Fransa'ya savaş ilan etmesine sebep oldu. Bir de Almanya Belçika'nın tarafsızlığına saygı göstermeyip işgale kalkışınca İngiltere de Almanya'ya savaş ilan etmiş oldu (Sander, 1999: s.305-306).

Savaşın temel sebepleri olarak emperyalizm, Almanya'nın güvenlik sorunları, değişken güç dengesi ve uluslararası güvensizlik, uluslararası örgütlenmenin olmaması ve Osmanlı mirası üzerinde çatışma sayılabilir (Sander, 1999: s.307-311). 1.Dünya Savaşı'nın en belirgin özelliği varılmak istenen amaçlar ile ödenen bedel arasındaki orantısızlıktır. İngiltere Prusya militarizmini yıkmak ve kendi jeopolitik çıkarları açısından tehdit olarak gördüğü Almanya sorununu ortadan kaldırmakta kararlıydı; Almanya ise başat güç olarak İngiltere'nin dünyadaki yerini almak istiyordu (Sander, 1999: s.312). Bismarck'ın tabiriyle "kan ve demir ile" kurduğu birlik Avrupa kuvvetler dengesinin anti-tezi haline gelmişti ve daha pek çok ekonomi politik ve askeri faktörlerden ve özellikle güç potansiyelinden dolayı bir temel boyut olarak 'Alman Sorunu' Avrupa'da tezahür etmiş ve endişe kaynağı olmaya başlamıştı (Okman'dan aktaran Korkusuz, 2019b: s.700). Almanya 1875 ile 1914 yılları arasında milli gelirini üç katına çıkarmış ve dünya sanayi üretiminin yaklaşık altıda birine sahip olmuştur (Akad'dan aktaran Korkusuz, 2019b: s.700).

Alman İmparatorluğu, 19.yy'ın sonunda İngiltere'nin endüstri gücü olarak önderlik pozisyonunu ele geçirdi. Demir ve Çelik, elektrik, kimya ve makine gibi yeni teknolojilerde tartışmasız öndeydi. İngiltere gemi yapımı, dokumacılık ve kömür üretiminde öndeydi sadece (Mcevedy, 2005: s.40). Avrupa'nın nüfusu da 1871 ile 1910 arasında yüzde 50 nispetinde artmıştı (Mcevedy, 2005: s.42). Almanya hem nüfus hem sanayi hem de teknoloji alanında büyük bir sıçrama yapmıştı. Bu üretim patlaması ister istemez yeni pazar ve hammadde arayışı ile beraber yeni sömürgecilik yönelimine yol açacaktı.

Almanya'nın Osmanlı Asya'sı üzerindeki demiryolu hattı uzunluğu daha 1898 yılında 1020 km'ye ulaşmıştı (Fransız'ların 1266 km ve İngilizler'ininki 440 km uzunluğundaydı). Büyük devletler aralarındaki nüfuz bölgesi kavgasından dolayı Anadolu'da birbiriyle bağlantısı olmayan demiryolu şebekesi kuruyorlardı. Bir de hiçbir yabancı sermaye olmadan gerçekleştirilen ve bütün İslam Dünyasından gelen yardımlarla finansmanı sağlanan Hicaz Demiryolu'nun Şam-Ma'an arasındaki 480 km'lik kısmı da 29 Mart 1904'de işleme açılmıştı. Bağdat Demiryolu'nun Konya'dan sonraki güzergahı Toroslardan açılacak tünelle Adana ve ardından Halep'e bağlantı hattı inşa edilecekti. Bağdat Demiryolu ile Hicaz Demiryolu'nun birleşmesi artan Alman etkisinden dolayı büyük devletleri endişelendirmişti (Ortaylı'dan aktaran Korkusuz, 2019b: s.695). Hicaz Demiryolu Osmanlı Devleti içinde Halk'ın büyük ilgisini çekmiş ve son açılış kutlaması hattın bütününün tamamlandığı 11-12 Eylül 1908'de gerçekleştirilerek toplam 1300 kilometrelik bir uzunluğa erişilmişti. İngiliz'ler Osmanlı Maliyesi'nin zayıflığından dolayı Cidde'deki 75 kilometrelik bölümün bile yapılamayacağını düşünürken süreç farklı bir finansman modeliyle büyük devletlere borçlanılmadan halledilmiş oluyordu. Medine'ye kadar uzanan hattın bölgesel kalkınmaya çok ciddi bir katkısı olacaktı (Hülagu, 2008: s.225-229).

Ekonomi politik altyapısı 1.Dünya Harbinden önceki yıllarda hazırlanmış ve geri dönülmez noktalara erişmiş olan Türk-Alman ilişkilerinin -özellikle Almanya'nın İngiltere'nin yerini alarak Dünya'nın Efendiliğine soyunma çabaları dolayısıyla kaçınılmaz bir ittifak boyutuna varacağı görülüyordu. Aslında harp öncesi İT'in önde gelen liderleri hem Fransa hem İngiltere nezdinde hatta Ruslarla ittifak arayışlarına girmişlerdi. Ancak bu nabız tutmalar cevapsızlık ve hayal kırıklığı ile karşılaşılıyordu (Aydemir'den aktaran Korkusuz: 2019b: s.700-701). İlk ittifak teklifi eşik dostu İngiltere'ye yapılmış cevap olumsuz olmuştur; daha sonra Fransız'lar da benzer şekilde olumsuz davranmışlardır (Türkmen'den aktaran Korkusuz, 2019b: s.701). Hatta İngiltere harp öncesi siparişi verilen ve bedeli Halkımızdan karşılanan 30 milyon dolara mal olan iki savaş gemimizi de (Sultan Osman ve Reşadiye) vermeyecekti (Sander'den aktaran Korkusuz, 2019b: s.701).

Ortadoğu'da mevcut petrolün önemini ilk keşfedenler devletler ve şirketler değil özel kişiler olmuştur. (Aslında bu durum ABD'de ilk petrolü keşfedenler için de benzer sayılır). Bunlardan birisi W.Knox D'arcy diğeri ise K.S.Gülbenkyan'dır. D'arcy İran'da petrolü ilk keşfeden kişi olarak Anglo Persian Oil Company'i kurmuştur. D'arcy Mezopotamya petroleri konusuna da el atmıştır ancak bu konuda kendisine Ermeni asıllı bir petrol uzmanı olan Gülbenkyan rakip olarak çıkmıştır. Gülbenkyan bu hususta yoğun teşebbüslerde bulunmuş ve 1904 yılında Sultan 2. Abdülhamid'e çok detaylı bir rapor sunmuştur. Bununla birlikte Hükümdara Mezopotamya'daki petrol alanlarını Madenler Bakanlığı'ndan alarak kendi özel varlığına katması konusunda etkili tavsiyelerde bulunmuştur. Sultan 1888 ve ve 1898'de yayınladığı iki özel fermanla Musul ve Bağdat Vilayetlerindeki petrol alanlarını kendi özel varlığına katmıştı. Bu konu 1908'de yeniden Maliye Bakanlığı'na devredilecekti (Altuğ, 1983 : s.44-45). 2. Abdülhamid'in bu teşebbüsünü geleceğe dönük bir tedbir olarak yorumlama imkanı olduğu gibi farklı türde ele alıp değerlendirme imkanı da mevcuttur. Ancak kamuoyuna yansıdığı kadarıyla Sultana bu telkin ve teklifi yapanların düşüncesi ileride Devlet'in beka tehlikesi yaşama durumunda özel mülkün hiç bir durumda elden alınamayacağı varsayımıyla ilişkilendirilmektedir. Zaten

EL RUHA
6. INTERNATIONAL
CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

Padişah her şey üzerinde tam bir hakimiyete sahipken bu durumu o dönemin tarihsel şartları içinde ele alarak değerlendirmek daha rasyonel görünmektedir. Her durumda Osmanlı Sultan'ı geleceğe dönük olarak petrolün jeopolitik önemini kavramış görünmektedir.

Gülbenkian'ın Mezopotamya petrol sahaları üzerindeki imtiyaz arayışı farklı çıkar gruplarının devreye girmesiyle ileri bir tarihte gerçekleşme imkanı bulacaktı. Bunlar Gülbenkian dışında Deutsche Bank, daha sonra İngiliz Hükümeti'nin desteğini alan D'arcy, yine İngiliz çıkarlarının bir başka temsilcisi Royal Dutch/Shell ve Amerikan sermaye çevreleriydi. Deutsche Bank'ın (Almanya'nın) 1500 kilometre uzunluğundaki Bağdat Demiryolu sürecinden sonra petrol sahalarına girdiği bilinmektedir. Amerika'lılar İngiltere ve Almanya'nın baskısıyla 9 Mart 1911 kararıyla sürecin dışında tutulmuşlardır. Daha sonra bu süreç Alman, İngiliz ve Türk hükümetleri arasındaki görüşmelerin - tabii aynı zamanda Gülbenkian'ın - bir mahsülü olarak Turkish Petroleum Company (TPC) şekline bürünerek ortaya çıkacaktı. Taraflar arasında ilk kez 1912'de oluşturulan TPC, 19 Mart 1914 tarihinde imzalanan imtiyaz anlaşmasıyla (Foreign Office Agreement) yeniden kurulacaktı. TPC 1928 yılında Iraq Petroleum Company adını alacaktı (Altuğ, 1983: s.45-47). Avrupa'lı güçler Osmanlı İmparatorluğu içinde Mezopotamya ve diğer bölgelerde daha sonra TPC adını alacak olan African and Eastern Concessions adıyla bir ortaklık kuracaklardı (Altuğ, 1983: s.47-48). Bu ortaklığın liderliğini yapacak olan İngiltere'nin nihai hedefi Kerkük ve Musul petrollerinin imtiyazını ele geçirmektir. Gülbenkian'ın teklifiyle kurulan ortaklığın 20 bin hissesi Deutsche Bank'a, 28 bin hissesi İngiltere'nin bu işler için görevlendirdiği bir bankacı olan Sir E. Cassel ve National Bank of Turkey'e, 32 bin hissesi ise Gülbenkian'a verilmişti. Yani ortaklık İngiliz ve Alman gruplarla Gülbenkian arasında oluşturulmuştu. Daha sonra Gülbenkian kendi 20 bin hissesini Royal Dutch/Shell grubuna satacaktı. Kendinde ortaklığın % 15'ne tekabül eden 12 bin hisseyi tutacaktı (Baysal, 1977: s.68). " Foreign Office Agreement " ile TPC Anglo Persian (İran) Oil Company'nin %50, Deutsche Bank ve Royal Dutch/Shell'in % 25'er payları olmuştur. Gülbenkian'a ise Anglo Persian Oil ve Deutsche Bank'ın paylarından % 2,5 oranında paylarla % 5'lik bir pay ayrılmış oldu (Altuğ, 1983: s.49). Gülbenkian'a takılan 'Bay Yüzde Beş ' lakabı bu durumdan ileri gelmektedir. Bir Osmanlı vatandaşına petrol işindeki uzmanlığı ve pek çok politik ve teknik problemi ve taktik savaşları aşma becerisi ve katkılarından dolayı tedrici bir surette hisselerinin azaltılmasına rağmen bu payın ayrılması manidardır. Ancak adında Türk ifadesi geçmesine rağmen Türkiye'ye bir hisse ayrılmaması oldukça düşündürücüdür ve petrol stratejileri ve taktikleri çerçevesinde süren derin bir diplomatik savaşa işaret etmektedir.

Gülbenkian'ın Rus Petrolü konusunda bir Fransız dergisinde 1889'da yazdığı ve çok beğenilen bir seri makalesi tanınmasına vesile oldu. Bu çalışmalar 1891 yılında kitap olarak yayınlanacaktı. Bundan hemen sonra Abdülhamid Han'ın iki adamı gelip Hünkarın kendisinden Mezopotamya'daki petrol olasılığını araştırmasını istediklerini ilettiler. Gülbenkian iyice araştırıp etraflı bir rapor hazırladı. Ona göre bölgede çok büyük bir petrol potansiyeli mevcuttu. Gelen görevliler ikna oldu ve Mr. Five Cent (Bay Yüzde Beş) Gülbenkian'ın Mezopotamya'daki serüveni böylelikle başlamış olacaktı (Yergin, 2009: s.169-170).

Yeni anlaşmanın imzalanmasından kısa bir süre sonra, 28 Haziran 1914'de Musul ve Bağdat petrol alanlarının imtiyazı Sadrazam'ın verdiği notayla TPC'ne verilmiştir.

EL RUHA
6. INTERNATIONAL
CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

Aynı gün Saraybosna'da Avusturya- Macaristan Arşidükü öldürülecekti. Ancak bu gelişme 1.Dünya Savaşı'nın başlamasıyla kağıt üzerinde kalmaya mahkum gibi görünüyordu (Yergin, 2009: s.172). Savaş esnasında Savunma Bakanı Sir M.Hankey, Dışişleri Bakanı Lord Balfour'e yazdığı mektupta, Petrol'ün ileriki savaşlarda kömürün yerini alacağını ve bu yüzden İngiltere'nin büyük bir potansiyele sahip İran ve Mezopotamya petrol arzını kendi kontrolü altında tutması gerektiğini söylemekteydi (Yergin, 2009: s.172). Savaş sonrası 1920 Nisan'ında yapılan San Remo antlaşmasından sonra Alman'ların % 25'lik hissesi Fransa'ya verilmiştir (Yergin, 2009: s.173). Gülbenkyan'ın % 5'lik hissesi devam edecektir ve geri kalan % 70'lik en kuvvetli pay ise İngiltere'nin olacaktır.

ABD 1. Dünya savaşında yaşadığı petrol arzı sıkıntısı ve bu savaştaki öncü ve belirleyici rolüne rağmen Ortadoğu'da ortaya çıkan yeni tabloyla birlikte petrol paylaşımının dışında tutulmasına çok ciddi tepki verecek ve bu gelişmeler " Açık Kapı " politikasıyla doğrudan Ortadoğu Petrolleri ile ilgilenmesine yol açacaktı. ABD'in 1. Dünya Savaşı sonrasındaki en büyük korkusu, petrol rezervlerindeki tükenme endişesi olacaktı.

Tarım devriminin yaşandığı Mezopotamya başta olmak üzere zengin yaşam alanları, su havzaları, enerji kaynakları kadar çöller ve zor tabiat şartları da Deniz'lerle birlikte bölgeyi çevrelemektedir. Modern zamanlara gelinceye kadar pek çok farklı büyük ya da emperyal gücün tarihsel süreç içerisinde rekabet ve nüfuz sahasını oluşturmuştur. İslamiyet'in doğuşu ve yayılmasından sonra bölgede pek çok mücadele ve savaş olsa dahi göreceli barış dönemi herkesin yaşam alanı olması noktasında bir şekilde varlığını sürdürebilmiştir. Bunun yakın zamanlardaki özgün örneklerinden birisi de bölgede yaklaşık dört asır süren Pax Ottomana (Osmanlı Barış Düzeni) olmuştur. Devlet'in yıkılışında pek çok iç ve dış sebep varsa da en mühimi hiç şüphesiz Bağdat Demiryolu ve diğer askeri, ekonomik ve kültürel faktörle Ortadoğu'da Osmanlı-Almanya ittifakıyla beliren yeni jeo-politik potansiyelin dönemin hakim gücü İngilizler ve büyük gücü Fransızlar ve hatta Ruslar tarafından bir risk olmanın ötesinde açık ve yakın tehdit ve tehlike olarak algılanmasıdır. Özellikle Petrol üzerinde doğal olarak hak iddia edebilecek Osmanlı Devleti'nin parçalanması ve yerine bu petrol ve enerji denizi üzerinde kendi kontrol ve nüfuzları altında sömürgecilik mirası manda yönetimleri ve küçük devletlerin kurulması jeo-stratejik öncelikti. Bu dönemdeki gizli anlaşmanın Sykes-Picot'un ortaya çıkması ve 1917'deki Lord Balfour Deklerasyonu yüzyılın temel yönelimini ortaya koyan gelişmelerdi (Korkusuz, 2019c: s. 349-350).

Türkiye'nin Ortadoğu'ya bakışı uzun dönem belli başlı birçok sebepten dolayı mesafeli ve soğuk durma biçiminde olmuştur. Osmanlı Devleti'nin yıkılması ve Anka'nın külleri içinden yeniden Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin doğuşu ve bu devletin gelişim ve yükselme süreci elbette ki zaman alacaktı. Bir de dönemin büyük ve egemen devletleri petrol ve diğer enerji kaynakları dolayısıyla -bu durumu Türkiye'ye ve Dünya'ya karşı açıkça ifade etmeseler bile- Türkiye'yi mümkün mertbe sahanın dışında tutmaya çalışıyorlardı. Bu süreçte Türkiye özellikle SSCB ile ilişkiler üzerinden meşruluğunu sağlamaya çalışarak Lozan'ın alt yapısını hazırlamış ve ideolojik yönden Batılılaşma ile de Milletler Cemiyeti sistemindeki yerini almaya çalışmıştı. Ayrıca yeni güç dengesi ve reelpolitik arasında sarkaç hareketi yapan ve yeniden düzenlenen uluslararası politik atmosferi içinde başat aktörler olan İngiltere ve Fransa ile oynadığı satrançta kaybetmemeyi, kazanmayı

esas almıştı. Bu süreçte ABD çok ön plana çıkmasa bile sürece müdahil ve müzahirdi. Bu süreçte temel hedef olarak mümkün olduğu nisbette 'Misak-ı Milli' gerçekleştirilmeye çalışılacaktı. Çözumsuz kalan konular zamanın, uluslararası konjonktürün elverişliliğine ve şartların olgunlaşmasına bırakılacaktı. Başta Musul (Yani Petrol) olmak üzere sonuçsuz kalan mevzular o dönemden bugüne devam eden eleştirilerin jeo-politik açıdan ağırlık merkezini teşkil edecekti. Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin varlık ve beka meselesi Batı Hegemonyasına tam anlamıyla itiraz edebilecek imkan ve kabiliyete erişmeyi tehir edecekti (Korkusuz, 2019a: s.1-79).

İngiliz'lerle yaşanan Musul krizinden sonra Türkiye dış politik yöneliminde Sovyetler Birliği'yle daha yakın bir ilişki içine girecekti (Sander, 2009 : s.99-100). Musul, Misak-ı Milli kapsamında olsa da çözümü tarihsel şartların olgunlaşmasına bırakılacaktı.

4. Şirketler ve Devletler'in Ortadoğu'da Siyaset Satrancı ve Yüzyıl'ın Petrol Stratejileri

Ünlü İngiliz diplomat Harold Nicolson diplomasi'yi insan ve insan arasında ya da farklı uluslar arasında gerçekleştirilen herhangi bir akla dayalı temel ilişki türü olarak tanımlamaktadır (Nicolson, 1970: s.18). Ona göre genelde kamuoyunun dış işlerine ve diplomasiye karşı güvensizliği 1.Dünya Savaşı sürecinin getirmiş olduğu yıkım, felaket, bunalım ve ümitsizlik ortamından sonra gelişmiştir. Özellikle dış siyasetin çok sağlam bir şekilde demokratik kurumlarca denetlenmesi gereklidir (Nicolson, 1970: s.13-16). Nicolson modern diplomasi adına ortaya çıkarılan kitlesel propaganda tekniklerinin zehirli etkilerinin Hitler ve Mussolini gibi liderler üzerinde görüldüğünü söylemekte ve buna karşı izlenecek yolun ve panzehirin sadece gerçekleri söylemek ve heyecan uyandıracak karşı propaganda yerine sükunetli hareket etmek olduğunu vurgulamaktadır. Özellikle 1.Dünya Savaşı vicdani ve insani nitelikleri silip süpürmüştür. Ona göre İngiltere British Council üzerinden İngiliz yaşayış ve düşüncesini geniş kitlelere telkin işini dil, kültür ve edebiyat üzerinden yapmaktadır ve bu kurum dışında propagandaya bir kuruluş harcamamaktadır (Nicolson, 1970: s.169-174). Aslında Nicolson akla dayalı rasyonalite ve vicdan vurgusu yaparken İngiliz çıkarlarını öne çıkartmayarak her zamanki diplomasi ustalıklarını bir daha sergilemiş olmaktadır. Özellikle böyle bir diplomasi geleneğinde büyük tehdit, esastan meydan okuma ve kıran kırana rekabetin söz konusu olduğu ekonomik ve politik çıkarlar için bir ülke ve devletin yok edilmesi dahil her türlü seçenek masada tutulurken bunun açığa vurulmaması ve mümkünse makul ve sakinleştirici tarzla yol almak asıl diplomatik incelik olarak düşünülmektedir. Bu bir bakıma aslında uluslararası ilişkilerdeki realizm ekolünün diplomasideki karşılığı olarak değerlendirilebilecek sonuçtur. Ancak Nicolson bu noktada idealist yönelimi olan bir diplomat olarak farklı konumdadır. Nicolson kendi tecrübelerine göre ahlaki diplomasinin en etkili ve yetkili diplomasi olduğunu belirtmektedir ve ahlaki olmayan diplomasi yine kendi amaçlarını kendisi tepelemek durumunda kalır (Nicolson, 1970: s.53). Nicolson insanla insanın akla dayalı pazarlıkları sonucunda ortaya çıkan sağlıklı diplomasinin orta sınıf insanların buluşu olduğunu söylemektedir (Nicolson, 1970: s.54). Özellikle bu diplomasinin daha da geliştirilerek stratejik hedefler ve taktik kademeleriyle Petrol'ün keşfi süreciyle birlikte çok daha önem kazandığı ve ikili ilişkilerin tüm petrol sahalarında büyük bir değer taşıdığı açıkça görülmüştür. Bu diplomatik esneklik ve uyum kapasitesi İngiliz'lere bilhassa Ortadoğu Petrolleri'nde çok yardımcı olacaktır. Petrol

Stratejileri öncelikle asıl Harb'in yapılmasına zemin hazırlamadan kazanılması planına göre biçimlendirilecekti. Dönemin Osmanlı sonrası gelişmelerinde ise zaten ortada hukuki, siyasi, kültürel, iktisadi her türlü karmaşa ve çatışma ortamında yönetici ve etkili elite bire bir güven teşkili temelinde yürütülen petrol diplomasisi'nin hatırı sayılır bir katkısı olmuştur. Diplomatik yollar ve kanalların işe yaramadığı anlar ve durumlarda caydırıcı ve iş bitirici savaş endüstrisi zaten teyakkuz halinde hazır beklemektedir. Üstelik Petrol artık bu savaş endüstrisinin de süreç içinde temel yakıtı olacaktır.

Levant hidrokarbon jeopolitiğindeki kritik eşik Osmanlı Devlet'inin son dönemleri olmuştur : " Levant bölgesi, 19. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı'daki petroler sayesinde hızla Petrol Çağı'na girmiştir. Osmanlı'nın petrol coğrafyasının paylaşımı mücadelesine, İngiltere'ye karşı giderek güçlenen Almanya tarafından yüzyılın son on yılında ivme kazandırılmıştır. Alman Kayzeri 2.Wilhelm, geliştirdiği büyük strateji çerçevesinde Osmanlı'yla çok yakın ilişkiler kurarak petrole sahip olmayı planlarken, dönemin başat gücü İngiltere ise, petrolü toprakları Osmanlı'dan ayırarak mandası altına almak düşüncesinde olmuş ve bunu başarmıştır (Ediger, Devlen ve McDonald, 2012: s.77) ".

Jeopolitiğin coğrafya parametresi mekan ve bunun stratejide insani unsuru ise 'güç'le yakınlıktır. Her ikisinde de konuları ve fikirleri akışkan kılan dinamik unsur 'zaman' olarak dikkati çeker. Güç merkezinin oluşumu insan ve kaynaklarla ilişkilidir. Eğitim ve kültür üzerinden insana ulaşmak mümkündür; kaynaklara ise teknoloji sayesinde erişilir. Güç merkezi vasıflı insan ile stratejik kaynağın elverişli coğrafyada buluşturulmasıyla teşekkül eder (Çiftçi, 2008 : s.219). Ortadoğu'ya en geniş ve makro ölçekte bir bütün olarak bakıldığında henüz jeopolitiğin tam hakkının verildiğini söylemek mümkün görünmemektedir. Güç unsurları ve merkezleri uzun zaman süresince birbirinden ayrı ve iletişimsiz kalmıştır.

W.Knox D'arcy'in uzun, sabırlı ve titiz çalışmasından sonra Mescidi Süleyman'da büyük bir petrol yatağı bulmasını takiben Amerika'lılar da petrol hakkı peşinde İstanbul'a gelmeye başlarlar (Mosley, 1975 :s.47). Bir Amerikalı Amiral olan Chester, ABD Başkanının da desteğini alarak 1908'de İstanbul'a gelir ve Alman'ların almış olduğu demiryolu imtiyazı ve çevresinde petrol arama gibi konularda benzeri bir anlaşma yapmak ister. Ancak Meclis-i Mebusan bu teklifi İngiliz ve Alman'ların karşı çıkmasından dolayı reddeder (Korkusuz, 2012: s.319-320). Aslında Chester'la başlangıçta petrol anlaşması yapılmıştı ancak 2.Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden bir kaç hafta sonra işbaşına gelen İT hükümeti zamanında bu iptal edildi (Mosley, 1975 : s.47-48). O dönemde bu teklifin kabul edilmesiyle geleceğe dönük olarak diğer devletler arasında bir güç dengesi sağlanma imkanı yakalanmış olabilirdi.

Özellikle 1.Dünya Savaşı esnasında ve sonrasında İngiltere'nin artan petrol ihtiyacı ve bu konuda Amerika'ya bağımlı olma ihtimaline dair rapor Ortadoğu Petrollerine dair yaklaşımlarında belirleyici olacaktı ve bu süreç Osmanlı Devleti'nin kaderini doğrudan belirleyen bir faktördü (Korkusuz, 2019a: s.36-37).

Fosil yakıtlar (kömür, petrol ve doğalgaz) Dünya enerji tüketiminin %95'ine karşılık gelmektedir. Uluslararası enerji ticareti dünya ekonomisinde yaşamsal bir öneme sahiptir. Net ihracatçı ülkeler ve bölgeler sırasıyla Ortadoğu (%39), Rusya/BDT (%25), Afrika (%20) ve Latin Amerika (%4) olarak sıralanır. Diğer gelişmiş ülkeler

ve bölgeler ise - Avrupa, Japonya, Çin, Güney Asya ve Amerika- ithalatçı konumundadır. Petrol'ün sanayileşmiş ülkeler açısından önemi Ortadoğu'nun dünya siyasetindeki yerini açıkça ortaya koymaktadır. Enerji sektörü Batı'nın bağımlılığı nedeniyle politik olarak ta en hassas sektörlerden birisidir (Goldstein, Pevehouse, 2015 : s.514-515).

Jeff D.Colgan Petro-Agression kitabında petrolün yol açtığı savaşlara değinmekte ve bu bağlamda 31 petrostates'i (petrol devleti anlamında) 1946-2001 yılları arasında değerlendirmektedir (Colgan, 2013: s.66). Colgan'a göre petrolle devrimci bir hükümet arasındaki politik etkileşimin uluslararası güvenlik için sonuçlar doğurucu özelliği bulunmaktadır (Colgan, 2013: s.261). Petrol, savaş ve güvenlik arasında iç içe geçmiş bir gelişim, farklılaşma ve değişim süreci söz konudur.

Petrol endüstrisinde devasa petrol alanlarına ' fil ' adı verilmektedir. 1943 yılında DeGolyer ve McNaughon'un S.Arabistan hakkında hazırladıkları petrol rezervine dair rapordan sonra ve özellikle 2. Dünya Savaşı'nı takiben ABD pek çok fil'in (petrolün) bulunduğu Ortadoğu'ya tam yerleşmeye başlayacaktı. Ortadoğu özgür dünya için kanıtlanmış petrol rezervleri bakımından çok zengindi ve 1948 ile 1972 yılları arasında üretim kapasitesi tam 9 kat artmıştı (Yergin, 2009: s.481-482). Amerika'nın Ortadoğu petrollerine de el atması bölgeyi çok farklı bir değişim sürecine sokacaktı.

Amerika'yı Ortadoğu'ya ilk getiren şeyin Tanrı ya da Altın (God or Gold) olduğu sıklıkla söylenen bir şeydir ve bu ilk olarak 1815 yılında Berberilerle savaştan sonra gerçekleşmiştir. Yine 1879'da Hz.Muhammed'in Medine'deki türbesini yakıp aydınlatacak parafinin Pensilvanya'dan gelmiş olması İstanbul'daki konsolosun övünç sebeplerinden olmuştur (Barr, 2018: s.42). İngiltere Başbakan'ı Anthony Eden'le meşhur politikacılardan Enoch Powell arasında geçen diyalog pek çok şeyi aydınlatacak özellikte görünmektedir. " Sana, benim hakkında hiç bir şey bilmediğim ama senin her şeyi bildiğin bir şeyle ilgili konuşalım mı ? " diye konuya giren E.Powell " Ortadoğu'da bizim en büyük düşmanımızın Amerika'lılar olduğunu söylemek istiyorum " diye devam eder. Eden " Sen biliyorsunki onun ne dediği hakkında bir fikrim yoktu " diye yansıtır yıllar sonra: " Ama şimdi biliyorum " (Barr, 2018:s.xi). Süveyş Kanalı Kriz'inden sonra İngiltere Başbakanı Macmillan'ın, " Hepimizin kaderi Washington'da oturan yöneticilerin elindedir " derken aslında bir bakıma yeni güç dengesinde Amerika'nın üstünlüğüne yer vermektedir (Yergin, 2009: s.479). Amerika ve İngiltere birbirine çok yakın devletler gibi görünseler de konu petrol ve çıkar olunca birbirlerine karşı kıran kırana bir soğuk ve örtülü savaş verebilmektedirler.

Suudi Arabistan başta petrol olmak üzere sahip olduğu enerji kaynaklarından dolayı Ortadoğu'da bölgesel gücünün üzerinde bir etkiye sahiptir. Petrol ihracat gelirleri toplam gelirlerinin %80-90'ına tekabül etmektedir. S.Arabistan'ın 1946'dan itibaren (10,4 milyon ABD doları) düzenli olarak petrol gelirleri katlanarak artmıştır. Bu gelir 1970'de 1,214 milyar ABD dolarına ulaşırken, 2008'de bu rakam 262 milyar ABD dolarına yükselecekti. 260 milyar varillik kanıtlanmış petrol rezervine sahip olan S.Arabistan Kuveyt'le arasındaki tarafsız bölge de dahil edilince Dünya'nın petrol rezervlerinin toplam beşte birine sahip ülke olarak dikkati çekmektedir. Buna 70 milyar varillik rezervi ile dünyanın en büyük petrol sahası Ghawar da dahildir (Ataman, Uçgan, 2011 : s.511-512).

Türkiye'nin ham petrol tüketiminin % 90'ından fazlasını ithalatla karşılamasıyla ortaya çıkan tablo temel ithalat girdilerinin fiyatlarındaki artışa yol açmakta ve bu durum da Türkiye'deki kronik enflasyon probleminin ardındaki en mühim sebebi açıklamaktadır (Dedeoğlu, Yurtseven, 2015: s.611). Hakikaten petrol denizinin üzerine oturan Osmanlı Devlet'inin bakiyesi ve devamı Türkiye Cumhuriyeti'nin bugün yaşadığı ekonomi politik zorlukların başında enerji (petrol) talebi ve ihtiyacı gelmektedir. Elbetteki tarihi yeniden yazmak ve yapmak mümkün değildir ama yeni bir ortak gelecek inşası için tarihten dersler almak ve sonuçlar çıkarmak mümkündür.

Petrol'ün tankerlerle sevkiyatı esnasında ve diğer enerji kaynaklarının transferinde boru hatlarının güvenliği başta olmak üzere stratejik Boğaz'ların çok büyük bir önemi ve değeri vardır. Petrol arzının güvenliğinde Basra Körfezi'nde kritik pozisyona sahip Hürmüz Boğaz'ı, Hind ve Pasifik Okyanusu' arasındaki Malakka Boğaz'ı ve yine İstanbul Boğaz'ı bunların başlıcalarıdır (Bridge, Le Billon, 2017: s.56-57). Bunlara Cebelî Tarık, Süveyş Kanalı, Babul Mendeb, Çanakkale Boğaz'ı da dahil etmek gerekir. Petrol, su ve enerji havzaları ve boğazları üzerindeki kontrol ve hakimiyet tarihin her döneminde savaş ya da barışın anahtarı olmuştur

5. Yeni Bir Ortak Gelecek İnşası

Amerika, Avrupa, Rusya ve Çin başta olmak üzere tüm küresel ve bölgesel güçler anlaşılabilir nedenlerden (petrol ve enerji başta olmak üzere, küresel güvenlik ve çıkar çatışmaları) dolayı Ortadoğu üzerinde tam saha pres yapmaktadırlar. Türkiye tarihten gelen kazandırıcı zaman aşımını dillendirirken dahi birçok eleştiriye ve meydan okumaya (challenge) maruz kalmaktadır. Dünya'nın tüm dengelerinin yerinden oynadığı ateşkeslerle idare edilen ve tam bir barış antlaşması olmadığı için yeni bir dünya düzeninin oluşmadığı bu süreçte Türkiye siyaset yapıcı bir gerçek özne ve aktör olarak imkan ve kabiliyetini ortaya koyarken sahicilik ile beraber sadeliği öne çıkarıp daha fazla güven ve meşruluk için düğmeye basmalıdır. Ne topu taca atan yetersizliğe prim verilmelidir ve ne de hayalci bir hedefe yönelerek mevcut kapasite ve imkan risk altına sokulmalıdır (Korkusuz, 2019c: s.366).

Ortadoğu'ya ekonomik, politik, tarihi, insani ve sosyal kısacası pek çok açıdan bakmak mümkündür. Son dönemleri sancılı geçen Osmanlı tecrübesinden sonra Avrupa emperyalizminin bölgede hala etkisi süren çok ciddi ve kalıcı etkileri olmuştur. İsrail Devlet'i 1948'den itibaren tüm gelişmelerde kilit öneme sahiptir. Petrole sahip olmamasına rağmen 2016 yılı itibarıyla kişi başına düşen yıllık geliri 33673 dolarla ön sıralardadır. Kuveyt'in aynı yılki kişi başına düşen yıllık geliri 35251 dolar Türkiye'ninki ise 14117 dolardır. Kişi başına en düşük yıllık gelir Mısır'da 2724 dolardır ve bu rakam en altta yer alan Yemen'de 680 dolardır. S. Arabistan'ın enerji zengini bir ülke olmasına rağmen kişi başına düşen yıllık gelirinin 21395 dolarda kalması dikkati çekmektedir. Kişi başına 66411 yıllık gelire Katar başı çekmektedir (Angrist, 2019: s.6). Yine Ortadoğu ülkelerinde nüfusla zenginlik doğru orantılı olmadığı gibi başta petrol olmak üzere enerji kaynakları ve zenginliğin dağılımı ile coğrafyaların büyüklüğü ve güvenliği arasında yapısal farklar vardır.

Ortadoğu Ülkelerinde kolonyalizm sonrasında bağımsızlığını ilan eden devletler çoğalmıştır. Bu bağımsızlık sürecinde milliyetçilikler ve dini hareketler etkili olmuştur. Ancak sağlıklı, demokratik ve düzgün işleyen siyasal rejimler yok denecek kadar azdır. Tek Parti sistemleri ve monarşilerin yanısıra, demokratik ve yarı

demokratik düzenler söz konusudur (Angrist, 2019: s.16-21). Ortadoğu'da yaşanan acı deneyimler, iç ve dış dinamiklerin getirdiği sonuçlar, demografik engeller, güç bileşenleri, savaşlar ve farklı sosyal, ekonomik, kültürel ve politik yönelimlerden dolayı yeniden politikayı inşa etmek kolay bir süreç değildir (Angrist, 2019: s.30). Ama yakın geçmişin getirdiği ağır yüklerle rağmen yine de maziden tevarüs eden bir arada yaşama geleneği, herkes için barış ve kardeşlik kültürü modernite imkanlarıyla buluşarak kendine özgü insani, demokratik ve çoğulcu bir politika inşası süreci içerisinde mümkündür. Bunun bilgi, değer ve varlık alanına taşınması, 'Bilim ve Teknoloji' başta olmak üzere hayatın her alanında sağlıklı işleyen düşünen kurumlar sayesinde olabileceği çok açıktır.

Ortadoğu'daki en temel çelişki ekonomi politik faktörler ile ideolojik parametrelerin ve siyasal aktörlerin uyumsuzluğu ve hatta elverişsizliğidir. Bunda temel sebep bölgedeki sömürgecilikten kalma atomizasyon mirası ve hala devam eden emperyalizmin artçı şokları ve yüküdür. Siyaset, din, ideoloji, kültür ve ekonomi gibi etkinlik alanları bağlamından ve kavramsal çerçevelerinden kopararak modernizmin dikey hiyerarşik dayatmaları ile geleneksel toplumsal yapının buyurganlıkları arasında sarkaç hareketi yapmaktadır. Her iki gerilim ekseninde benzersiz deneyime sahip Türkiye bölgede ideolojik olmayan insani ve kültürel yönelimle ticaret ve ekonomi eksenli network'lerle nüfuzunu arttırabilir. Askeri politik güvenlikçi yaklaşımlar geçmişin algısal seçiciliği ile ters ve çapraz reaksiyonlara yol açabilir. Güvenlik yönelimli siyaset üretirken bölgedeki insani ve toplumsal yapı ve ilişkiler daima göz önünde tutulmalıdır. Mazideki hayali birlik çizgisini değil gelecekteki ortak davranış kodlarını kamu diplomasisi ile üretmek en makul ve esnek çıkış yoludur. Uluslararası meşruluk, insani değerler ve diplomatik birikim ve esneklikle güvenlik/özgürlük dengesine itibar eden bütüncül ekonomi politik yaklaşımlar ile kültürel çalışmaların uyumlu dinamik bir harmonisi asıl hüner ve ustalık olacak gibi görünüyor. İlgili tüm tarafların hak ve adalet temelli vicdani kabulünün sağlanması en kritik problematik olmayı sürdürecektir. Tabii bir de yeni hükümet düzenlemesini yani yürütmeyi denetleyip dengeleyebilecek bir 'check and balance' (fren ve denge) sistemi kaçınılmaz bir zorunluluktur. Ortadoğu enerji merkezi olma özelliğini ve jeo-politik üstünlüğünü hala korurken Türkiye nasıl bir dünyada yaşadığını unutmadan kendi dünyasını ticari, ekonomik, kültürel ve insani açılardan başkalarının zararına değil ortak faydasına olacak bir tarzda kurgulayarak genişletme arayışını barışçıl bir yönelimle sürdürme hedefinden vazgeçmeyecektir (Korkusuz, 2019c: s.366-367).

Ortadoğu sosyolojisinde mutlaka ele alınması gereken konuların içinde elit ve elitizm de olmalıdır. Elit derken öne çıkarılması gereken özellik, farklı güç birikimlerine sahip olan unsurların birbirleriyle rekabet halinde değişik seviyelerde sistem üzerinde oluşturdukları etkiden bahsedilmektedir. Primer ve sekonder elit söz konusudur. Primer elit, kaynakların kontrolü üzerinde yarışan unsurların büyük bir birikim yapmalarına izin verirken güç dengesinin birinden ötekine geçmesine tahdit koyarken sistemi de alttan alta desteklemeyi sürdürme kapasitesini ikame etmektedir. Primer elit daha sonra gücü ele geçirebilecek unsurlara karşı ön almak için sekonder elite ilişkisine devam edecektir. Primer aktörler arasında değişen müttefiklik bağlantıları 'büyük oyun' kapsamında görülebilir. Böyle primer aktörler arasındaki ittifakın en tipik örneklerinden birisi S.Arabistan Devlet'inin kurucusunun büyük atası Muhammed İbni Suud'la yerel bir dini öncü konumundaki Muhammed İbni

Abdolvahhab arasında 18.YY'da gerçekleşen münasebet verilebilir. Modern Lübnan'ın doğusunda Hristiyan ve Sünni unsurlar arasındaki ittifak da buna dahil edilebilir (Brichs, Lampiridi-Kemou, 2013: s.14-15). Elit'in varlığı bir realite olmakla birlikte açık ve şeffaf bir konumda bireysel ve toplumsal faaliyet sürdürülebilmeleri meşruluk açısından ve geleceğin inşası ve biçimlenişi bakımından oldukça anlamlıdır.

İbn-i Haldun'un asabiye modeline göre, mülkün (devletin) krize sürüklendiği dönemlerde asabiye'nin zayıflaması ile birlikte kuvvetli asabiye'ye sahip grupların zayıf asabiye'ye sahip gruplara üstün gelmesi söz konusudur. Bu yaklaşım ışığında, günümüz için 'çoğul asabiyeler'den bahsedilebilir (her toplumun ve topluluğun farklı asabiye'ye sahip olabileceği hatırd tutularak). Bu 'çoğul asabiyeler' kapsamında birbirinden farklı kimlikleri özsel bir gerilim ve çatışmaya sürüklemeyen 'global ölçekli (kürevî) asabiye' ile birlikte bir arada yaşatmak mümkündür. Farklı asabiyeler, İbn-i Haldun'un güç devleti anlayışının ötesinde, insan hakları, barış ve demokrasi yaklaşımı içerisinde tarihî, sosyo-ekonomik, politik, kültürel ve antropolojik unsurları da içerecek şekilde bir çoğulculuk temeli oluşturabilir. Bu noktada asabiye'yi bağlamı, vizyonu, etki ve sonuçları ile toplumların ve toplulukların bir süreklilik unsuru olarak görmekteyiz. Bir süreklilik unsuru olan asabiye aynı zamanda değişime ve farklılaşmaya da müsait bir potansiyeli bünyesinde taşımaktadır. İbn-i Haldun'un asabiye yaklaşımı geleneksel olan ile modern olan arasında, farklı akıllar arasında konsensüs oluşturabilecek bir 'katalizör' rolü oynamaya da elverişli görünmektedir (Korkusuz, 2012: s.595-673).

97

Ortadoğu tarih boyunca kendine özgü toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyasal bir yapıya sahip olmuştur. Osmanlı Devleti idaresi altında olduğu geniş zaman dilimi içerisinde bu özgün yapısını büyük ölçüde korumuştur. Batı dünyasının etkisi ve modernleşme bütün dünyada olduğu gibi Ortadoğu'da da önemli bir değişime neden olmuştur. Ortadoğu'da bir üst/kollektif kimlik tasarımı olarak milliyetçiliğin doğuşu ve modern devlet oluşumları sosyal ve siyasal anlamda yeni bir görünüm ortaya çıkarmıştır. Günümüzde ise bu mekanizmaların işleyişi tıkanmaya başlamış ve mevcut yapılar toplumdan gelen taleplerin meydan okumasıyla karşılaşmışlardır. Ortadoğu'daki toplumsal ve siyasal sistemin barış çizgisinde yeniden inşası ise yepyeni bir bakış ve yaklaşımı gerekli kılmaktadır (Korkusuz ve Kutluk, 2015: s.471).

6. Sonuç ve Değerlendirme

19.yy her bakımdan uzun bir yüzyıl olmuştur ve etkisini 1.Dünya Savaşı'na ve hatta onun bitimine kadar sürdürmüştür. Endüstri devrimi sonrası Avrupa ekonomik, sosyal ve politik açılardan tam bir devrimler ve evrimler sarmalında alt üst oluş süreci yaşamıştır. Çağın temel karakteristiğinin en tipik yansımalarından birisi Petrol'ün keşfiyle beraber tezahür etmiştir. Petrol'ün bulunuşundan sonra artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktı. Ülkeler ve insanlar sanayi devriminde kömürle çalışan tren ve gemilerin yerine benzin ve dizelle çalışacak denizaltı, gemi ve otomobilleri üretecekti. Bu yeni benzin ve dizel çağı içten yanmalı motorların icadıyla başta otomotiv sektörü olmak üzere her türlü petrol ürünlerinde ve silah endüstrisinde inanılmaz bir büyüme hatta patlamaya yol açacaktı. Bilim ve teknoloji'deki baş döndürücü keşif ve icatlar değişim ve gelişim dinamiklerinde tetikleyici rol oynamakla birlikte insani bağlamda yeryüzü cenneti hayali çok ağır bir darbe almıştır. Eski rejimler yıkılmış ama yerine gelen ulus-devletler burjuvazi öncülüğündeki değişim süreçlerini iyi yönetememişler

EL RUHA
6. INTERNATIONAL
CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

ve hümanizm, liberalizm, milliyetçilik ve sosyalizm gibi akımlar iddialarını ve Fransız Devrimi'nde yer alan 'eşitlik, özgürlük ve kardeşlik' ideallerini kendi ülkelerinde bile yürürlüğe koyma fırsatını tam olarak yakalayamamışlardır. Bilimsel yaklaşımlar pozitivistin ve sosyal darwinizmin çekim alanında seküler bir kutsallıkla dokunulmazlık kazanarak insani ve toplumsal açıdan yetersiz kalmıştır. Sömürgeci güçlü sanayileşmiş ülkelerin dışında kalan bölgeler hammadde veya pazar olarak 'öteki' kavramı içinde uygarlaştırılması gereken unsurlar olarak görülmüştür. Siyaset bu ülkelerde gelişmemişliğin bir dışavurumu olarak askeri darbeler, kaos ve kargaşaların içerisinde labirenti andıran bir tasvirle ve rasyonel olmayan bir tarzda dokunmuş ve kurgulanmıştır. Özellikle Ortadoğu için bu hal ve vaziyet Post-Osmanlı değişim sürecinde neredeyse çeyrek yüzyıl tam bir "doğa düzeni" biçimini alacaktı. Osmanlı Devleti bu savaşın doğrudan bir tarafı değildi. Mevcut sanayileşmiş büyük güçler ve devletler kendilerine rakip yeni bir blok ihtimaline karşı ön kesici bir hamle olarak tabii ki ekonomik ve politik sebeplerin de oluşumuyla savaşa karar vereceklerdi. Özellikle İmparatorluk Almanyası'nın Cihan Devleti olma iddiasıyla askeri kuvvetlerini fazlasıyla öne çıkarması bu işi iyice kontrolden çıkaracaktı. Osmanlı Devleti 2.Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra güç dengesi siyaseti yerine Almanya ile doğrudan ittifak içerisine girerek kendini savaşın içinde bulacaktı. Ancak yeni asker kökenli yöneticiler bu işin Şark Meselesi'nin son adımı olarak planlanmış olabileceğinden daha çok ülkenin toprak kayıplarının telafisiyle varlık ve bekasını idame için gerekli görmüş olabilirlerdi. Petrol ve buna bağlı gelişmeler çok ön planda değil gibiydi. Gelenek ve süreklilik kapsamında modernleşmeyi her şeye rağmen başarmayı sürdüren tek bağımsız devlet konumundaki Yeni Türkiye Cumhuriyeti ise iç ve dış pek çok aktör ve faktörden kaynaklanan sebeplerle Ortadoğu'dan uzak kalma pozisyonunu bir süre daha sürdürecekti. Bu faktörlerin açıkça beyan edilmese bile en önemlisi hiç şüphesiz Petrol'dü. Türkiye kendi adıyla kurulan petrol şirketinin varlığına karşın Mezopotamya Petrolleri (O dönemde İngiltere ile Musul meselesinde olduğu gibi) başta olmak üzere Ortadoğu Petrolleri'ne dair hak iddia edebilecek konumda görülmeyecekti. Shakespeare'in Hamlet'inde "dertler denizine karşı silahlanmak" şeklinde geçen ifade tarihsel bir ironiyle "petrol denizine karşı silahlanmak" olarak yorumlanıp bölgede gerçek anlamda yerel ve milli karakterde siyasal, askeri ve ekonomik bir düzen kurabilecek iradenin/iradelerin petrol oyununun dışında kalmasına maruz bırakılacaktı. Güçlü olanın kazandığı bir doğal seleksiyon yürürlükteydi. Karşılıklı ideolojik ve politik meydan okumalar petrol eksenli dönen büyük oyunun sahne dekoru gibiydi. En temel problematik ise uzun yıllar 1.Dünya Savaşı'nın petrol bağlamında bir analizinin mikro, normo ve makro ölçekte tüm boyutlarıyla birlikte maalesef tam olarak yapılmamış olmasıdır. Ortada petrol kuyuları söz konusuysa size sadece teğet geçen bir yaklaşım imkanı bırakılmıştır. Bunda en önemli sebep ve amil müttefik emperyal ve hakim aktörlerin kendi aralarında ihtilaflar olsa bile güç ve enerji kaynakları üzerindeki dokunulmazlık ve vazgeçilmezlik iddiasıydı. "Bir damla kan bir damla petrol" sözünün kaynağı da aslında bu çetin ve derin petrol stratejilerinden vücuda gelen mücadeleden başka bir şey değildi. Bölgede geçen asır yaşananların benzeri son otuz yıl içinde farklı aktörler, biçimler ve kisvelerde sürdürülmektedir. Üstelik artık ustalıklı İngiliz Diplomasisi'ne de pek ihtiyaç hissedilmemektedir. 2019 yılı içinde Türkiye'nin bölgeye yönelik gerçekleştirdiği barış operasyonu ile yeni boyutlar kazan Suriye Kriz'i esnasında ABD Başkan'ı Trump'ın sosyal medya üzerinden askerlerini bölgeden çekerken sarf ettiği sözler kamuoyu tarafından bir

EL RUHA
6. INTERNATIONAL
CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

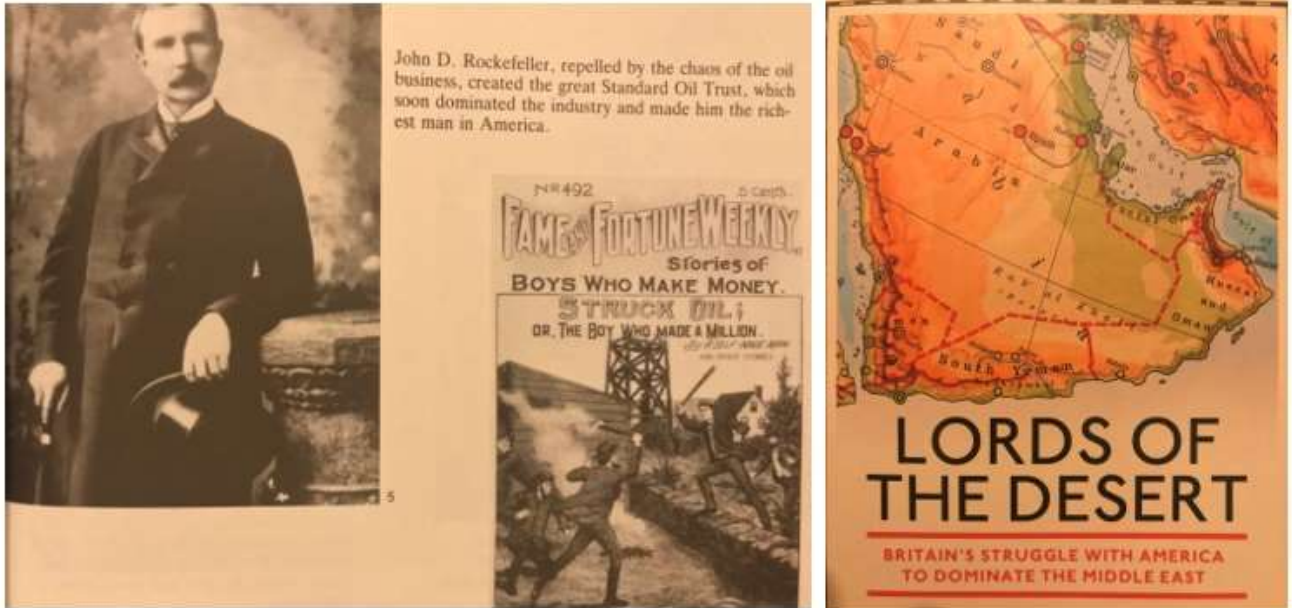
bilinç altı dışavurumu olarak tarihsel itiraf niteliğinde algılanacaktı. Petrol olmayan bölgelerde asker bulundurarak boşuna masraf yapılmamalıydı ve petrol bölgeleri ise Amerikan askerleri tarafından korunmaya devam edecekti. Şirketlerin ve Devletlerin petrol stratejileri ve savaşları kıran kırana sürerken siyaset bir labirenti andırır tarzda biçimlendirilerek her türlü itiraz ve ‘kazanılmış hak’ yaklaşımları daha baştan oyun dışı kalmış olacaktı. Sürdürülebilir olmayan bu eşitsiz ilişkiler sisteminin adil, makul ve meşru bir gelecek inşası önünde en önemli handikap ve set olarak varlığını hala idame ve ikame ettirebilmiş olması siyazetsizlik kaynaklı bir burn out’tan (tükenme sendromundan) kaynaklanmaktadır. Petrol’ün bittiği gün modernitenin etkisinde kalan çağdaş ve geleneksel bütün bir dünyayı nasıl bir şeyin beklediğini herkes düşünmek durumundadır. Türkiye ve Ortadoğu, Dünya ile birlikte tüm durumların ve statülerin farkında olarak geçmişten geleceğe ve gelenekten moderniteye yol alan değişim ve dönüşüm süreciyle kültür, ekonomi ve siyaset bileşenlerini bir araya getirebilecek kapasite ve kudrete sahip olduğunu tedrici bir şekilde gösteren bir esnekliğe ve çok yönlülüğe ulaşma arayışını sürdürmektedir. Odak noktasını insanın yeniden keşfinin teşkil ettiği bir algısal dönüşüm ve olgusal gerçeklik Ortadoğu’nun ve Dünya’nın gelecek inşasında kilit öneme sahiptir.

EL RUHA
6. INTERNATIONAL
CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

Ek: Görseller

Kaynakça

Aktürk, A. Arif. (2011). “Ulusal Çıkar ve Uluslararası Güç Dengesi: Enerjiye Dair Politikalar”. **Türk Dış Politikası Son On Yıl**. Yelda Demirağ, Özlen Çelebi (Ed.). Ankara: Palme Yayıncılık, 361-409.

Altuğ, Fevzi. (1983). **Petrol Sorununun Tarihsel Gelişimi ve Türkiye**. Bursa: Bursa Akademi Kitabevi Yayınları.

Angrist, Michele Penner. (2019). “The Making of Middle East Politics”. **Politics & Society in the contemporary Middle East**. Michele Penner Angrist (Ed.). Third Edition. Boulder, London: Lynne Rienner Publishers, 1-30.

Ataman, Muhittin ve Nur Uçgan. (2010). “Suudi Arabistan’daki Stratejik Doğal Kaynakların Önemi ve Siyaset ile Ekonomi Üzerindeki Etkisi”. **Ortadoğu Yılığ 2010**, Sayı 6, Yıl 6. Kemal İnat, Muhittin Ataman, İsmail Numan Telci (Ed.). İstanbul: Açılım Kitap, 508-532.

Barr, James. (2018). **Lords of the Desert: Britain’s Struggle with America to Dominate Middle East**. London: Simon & Schuster UK Ltd.

Baysal, Kubilay. (1977). Uluslararası Petrol Sorunları. İstanbul: İst. Üniv. Yayın No.2301. İktisat Fak. Yayın No.392. Sermet Matbaası.

Bina, Cyrus. (2013). **A Prelude to the Foundation of Political Economy: Oil, War and Global Polity**. New York: Palgrave Macmillan.

Brichs, Ferran Izquierdo, Lampridi-Kemou, Athina. (2013). “Sociology of Power in Today’s Arab World”. **Political Regimes in the Arab World: Society and the Exercise of Power**. Ferran Izquierdo Brichs (Ed.). London: Routledge Taylor & Francis Group. 1-37.

Bridge, Gavin. (2017). **Oil**. Second Edition. Malden: Polity Press.

Colgan, Jeff D. (2013). **Petro-Aggression When Oil Causes War**. United Kingdom: Cambridge University Press.

Çaycı, Abdurrahman. (2008). “Uluslararası İlişkiler Bağlamında Trablusgarp Hinterlandı Meselesi ve Osmanlı Devleti”. **Prof. Dr. Fahir Armaoğlu’na Armağan**. Ersin Embel. (Ed.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 93-122.

Çiftçi, Hakkı. (2008). “Türkiye Açısından Ortadoğu’nun Politik ve Ekonomik Önemi ve Geliştirilecek Politikalar”. **Türkiye’nin Ortadoğu Politikası**. Sedat Aybar (Ed.). İstanbul: Kadir Has Üniversitesi Yayınları, 209-244.

Dawn, C. Ernest. (1993). “From Ottomanism to Arabism: The Origin of an Ideology”. **The Modern Middle East**. Albert Hourani, Philip S. Khoury, Mary C. Wilson. (Ed.). London: I.B.Tauris&Co Ltd Publishers. 375-395.

Dedeoğlu, Dinçer ve Çağlar Yurtseven. (2015). “Petrol Fiyatları ve Ekonomik

EL RUHA
6. INTERNATIONAL
CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

İstikrar: Türkiye Örneği”. **Enerji Diplomasisi**. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım. (Ed.). İstanbul: Beta Basım, 605-622.

Ediger, Volkan Ş., Balkan Devlen ve Deniz Bingöl McDonald. (2012). “Levant’ta Büyük Oyun: Doğu Akdeniz’in Enerji Jeopolitiği”. **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 9, Sayı 33, 73-92.

Gilpin, Robert. (2015). **Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politigi**. Murat Duran, Selçuk Oktay, M. Kadir Ceyhan ve Gürkan Polat (çev.). Ankara: Kripto Yayınları.

Goldstein, S. Joshua, Pevehouse, C. Jon. (2015). **Uluslararası İlişkiler**. Haluk Özdemir (Çev.). Ankara: BB101 Yayınları.

Hülagu, Metin. (2008). **Bir Umudun İnşası Hicaz Demiryolu**. İzmir: Hazine Yayınları.

Issawi, Charles. (1993). “Middle East Economic Development, 1815-1914: the General and the Specific”. **The Modern Middle East**. Albert Hourani, Philip S. Khoury, Mary C. Wilson. (Ed). London: I.B.Tauris&Co Ltd Publishers, 177-195.

Kawakibi, Salam. (2013). “What does the future hold?”. **Political Regimes in the Arab World: Society and the Exercise of Power**. Ferran Izquierdo Brichs (Ed.). London: Routledge Taylor & Francis Group, 216-219.

Korkusuz, Mehmet Hişyar. (2012). **Mukaddime’den Muahhire’ye: Modern Dünya’nın Ulus-Devlet’in, Din’in ve Milliyetçiliklerin Ekonomi, Kültür ve Siyaset Atlası**. 2.Baskı. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Korkusuz, Mehmet Hişyar ve Ersoy Kutluk. (2015). “Interaction of Ethno-Cultural Components and Socialization Dynamics at Modern States Emergence in the Middle East”. **The Journal of International Social Research (Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi)**. Volume: 8 Issue: 41, 471-484.

Korkusuz, Mehmet Hişyar. (2019a). **Revisiting Lausanne After 100 Years in the Context of the National Pact Goal**. Malatya: İnönü University Press.

Korkusuz, Mehmet Hişyar. (2019b). “Türk-Alman İlişkileri ve I. Dünya Savaşı Dolayımında Enver Paşa’nın Hariciye Siyaseti”. **III.Uluslararası Battalgazi Bilimsel Çalışmalar Kongresi Tam Metin Kitabı**. Mustafa Talas (Ed.). Türkiye: ISPEC Uluslararası Yayınevi, 693-711.

Korkusuz, Mehmet Hişyar. (2019c). “Türkiye’nin Ortadoğu’da Yeni Dış Politika’ya İhtiyacı Var Mı?”. **6.Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi, Bildiri Tam Metin Kitabı Cilt 2**. Zehra Doğan (Ed.). Ankara: Asos Yayınları, 347-372.

Lecha, Eduard Soler i and Luciano Zaccara. (2013). “Saudi Arabia: family, religion, army and oil”. **Political Regimes in the Arab World: Society and the Exercise of Power**. Ferran Izquierdo Brichs (Ed.). London: Routledge Taylor & Francis Group, 155-182.

Mardin, Şerif. (1993). “Religion and Secularism in Turkey”. **The Modern Middle East**. Albert Hourani, Philip S. Khoury, Mary C. Wilson. (Ed). London: I.B.Tauris&Co Ltd Publishers, 347-375.

McEvedy, Colin. (2005). **Yakınçağ Tarih Atlası: 1815’ten 2000’e Avrupa**. 2.Basım. Ayşen Anadol (çev.). İstanbul: Sabancı Üniversitesi.

Mosley, Leonard. (1975). **Petrol Savaşı**. Halim İnal (çev.). İstanbul: E Yayınları.

Nicolson, Harold. (1970). **Diplomasi**. Mete Ergin (çev.). İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Ovalı, A. Şevket. (2008). “Doğu Sorunu Çerçevesinde İngiltere’nin Osmanlı İmparatorluğu Siyaseti”. **Prof. Dr. Fahir Armaoğlu’na Armağan**. Ersin Embel. (Ed.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 249-284.

Özyüksel, Murat. (1994). “Abdülhamit Dönemi Dış İlişkileri”. **Türk Dış Politikasının Analizi**. Faruk Sönmezoğlu (Der.). İstanbul: Der Yayınları, 5-34.

Pamuk, Şevket. (1999). **Yüz Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914**. 5.Baskı. İstanbul: K Kitaplığı.

Sander, Oral. (1999). **Siyasi Tarih, İlkçağlardan 1918’e**. 7.Baskı. Ankara: İmge Kitabevi.

Sander, Oral. (2009). **Siyasi Tarih 1918-1994**. 18.Baskı. Ankara: İmge Kitabevi.

Şöhret, Mesut. (2015). “Enerji Güvenliğinin Ekonomi Politikası ve Uluslararası Çatışmalara Etkisi”. **Enerji Diplomasisi**. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım. (Ed.). İstanbul: Beta Basım, 1-45.

Ünay, Sadık. (2009). “Küresel Değişim Dinamikleri ve Ortadoğu Ekonomi Politikası”. **Ortadoğu Yılığ 2008**. Kemal İnat, Muhittin Ataman, Burhanettin Duran (Ed.). İstanbul: Küre Yayınları, 403-428.

Yeldan, Erinç. (2009). **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme**. 14.Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yergin, Daniel. (1995). **Petrol**. Kamuran Tuncay (çev.). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Yergin, Daniel. (2009). **The Prize: The Epic Quest for Oil, Money & Power**. New York: Free Press.